

5 Middelbaar beroepsonderwijs

5.1	De student	142
5.2	Het bestuur	150
5.3	De opleiding	155
5.4	Niet-bekostigde instellingen	160
5.5	Toelatingsrecht	161
5.6	Leven lang ontwikkelen en flexibilisering	162
	Literatuur	164

Middelbaar beroeps- onderwijs

Kengetallen

Bekostigde instellingen

Aantal studenten

506.571

Aantal instellingen

65

niveau 1 **16.592**

Aantal opleidingen*

niveau 2 **85.735**

4.114

niveau 3 **126.014**

niveau 4 **278.230**

* Per beroepscode/niveau

Niet-bekostigde instellingen

Aantal studenten

39.375

Aantal instellingen

105

niveau 1 **134**

Aantal opleidingen**

niveau 2 **7.537**

2.792

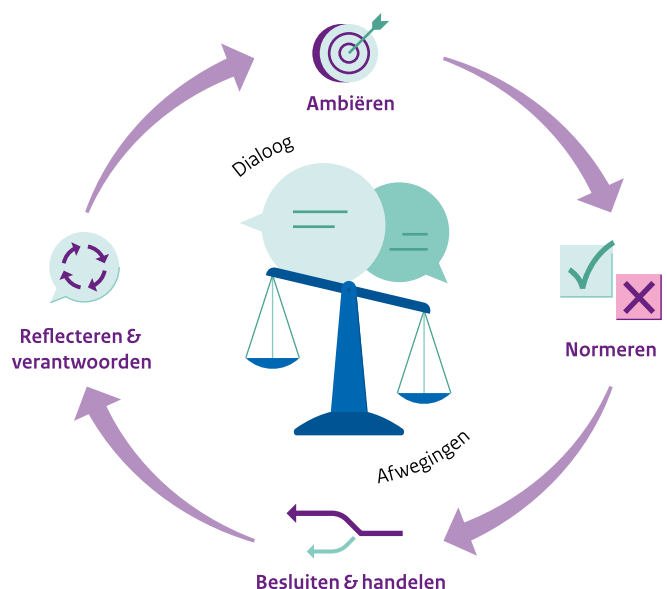
niveau 3 **10.511**

niveau 4 **21.193**

** Per crebo

Dialogoel als basis voor leren en sturen

In het mbo zien we de ambitie om een lerende organisatie te zijn. Dat vraagt om een interne en externe dialoog waarin de beoogde effecten centraal staan en waarbij in de reflectie en verantwoording de afwegingen een belangrijke rol spelen.

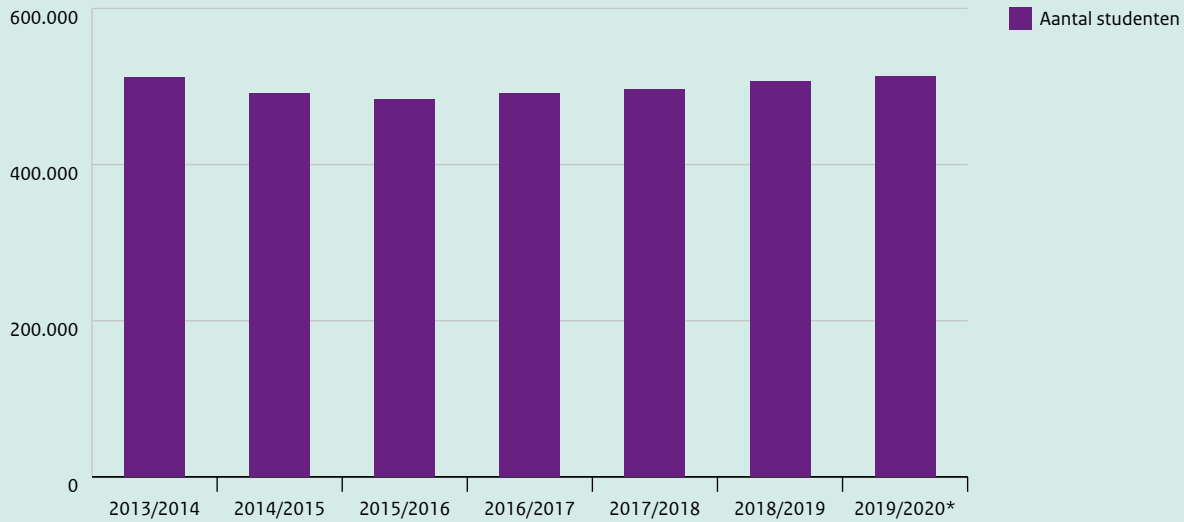
Flexibele leerroutes en leven lang leren

Mbo-instellingen bieden flexibele onderwijstrajecten die zijn afgestemd op de diverse studentenpopulatie en de vraag van de arbeidsmarkt. Hiermee maken zij een leven lang ontwikkelen mogelijk. De keuzes die ze hierbij maken vragen om een goede dialoog met het werkveld en om transparante verantwoording.

Kengetallen Middelbaar beroepsonderwijs

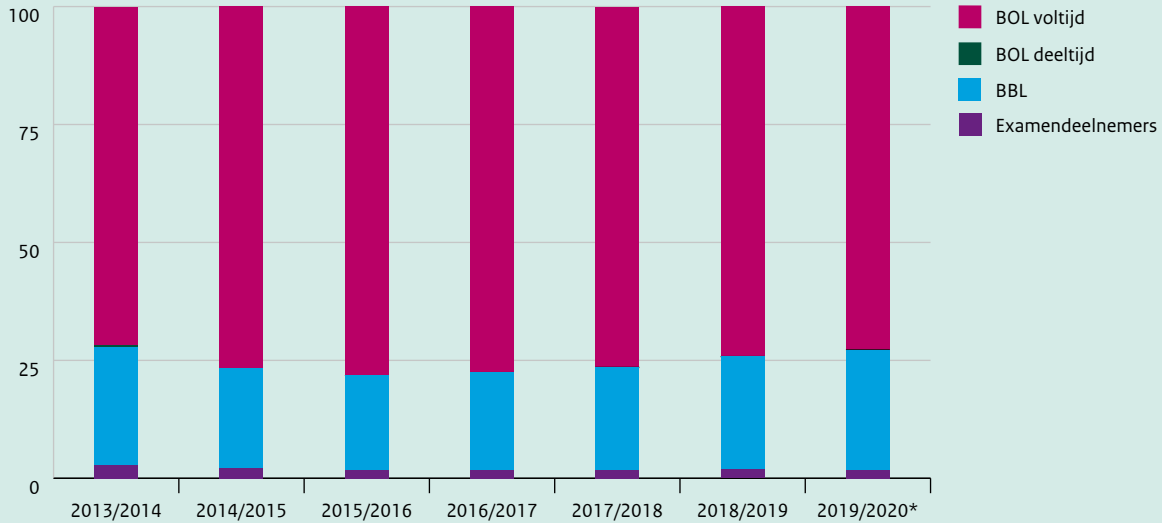
Aantal mbo-studenten aan bekostigde instellingen

*voorlopige cijfers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

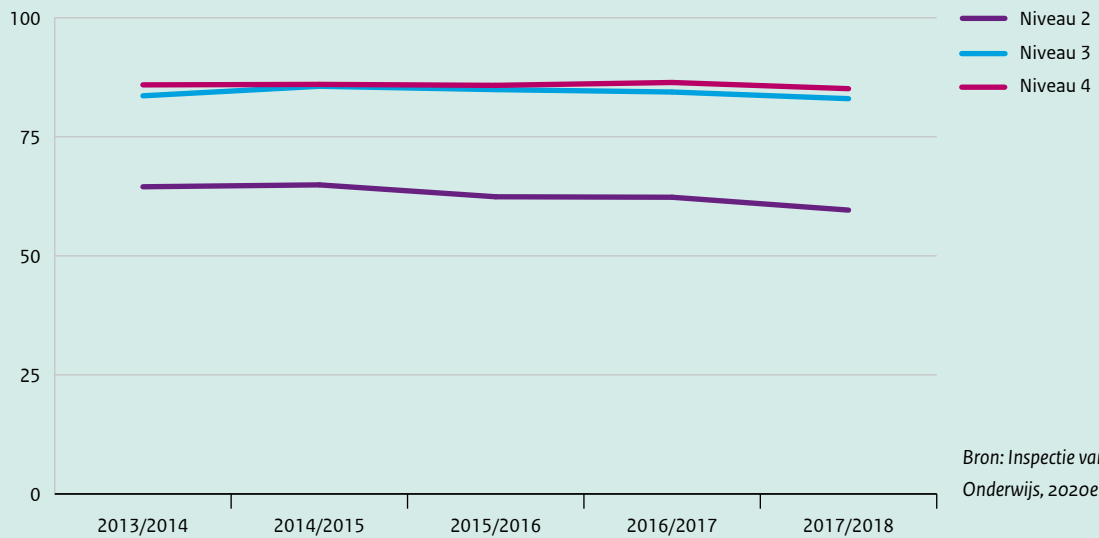
Percentage mbo-studenten naar leerweg

*voorlopige cijfers

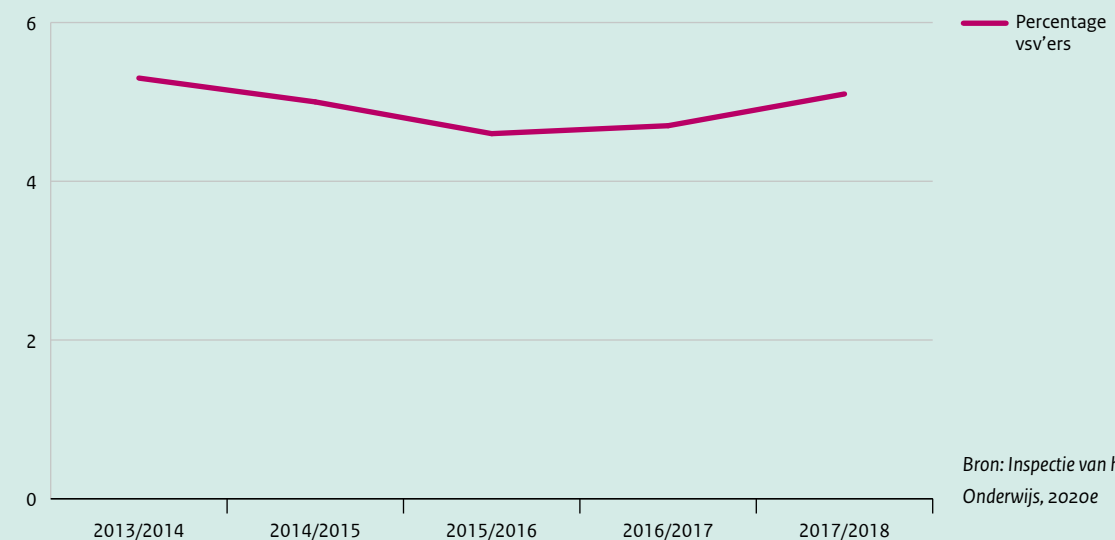
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Gediplomeerde uitstromers naar inschrijfniveau

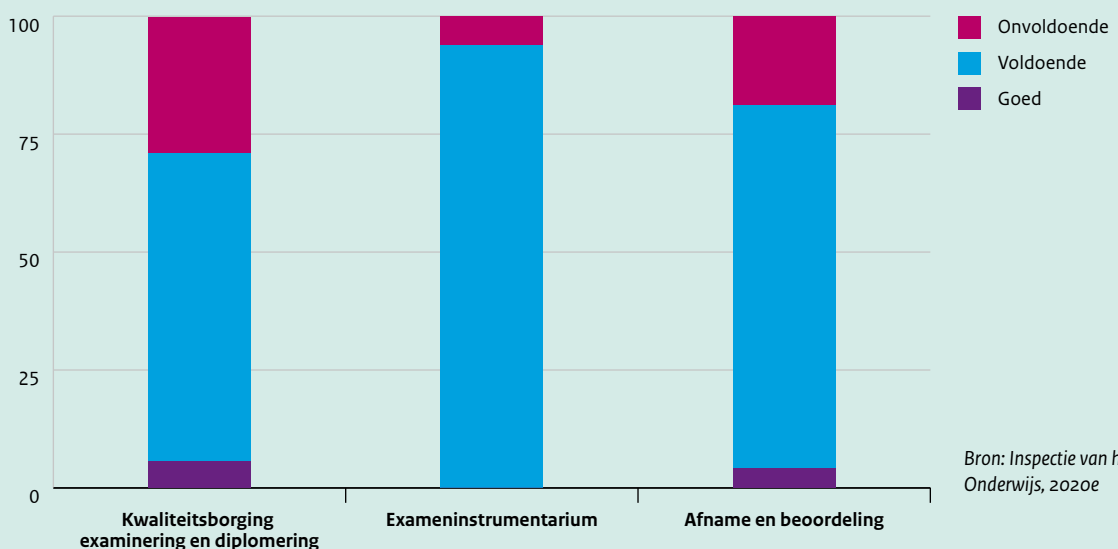
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Percentage voortijdig schoolverlaters

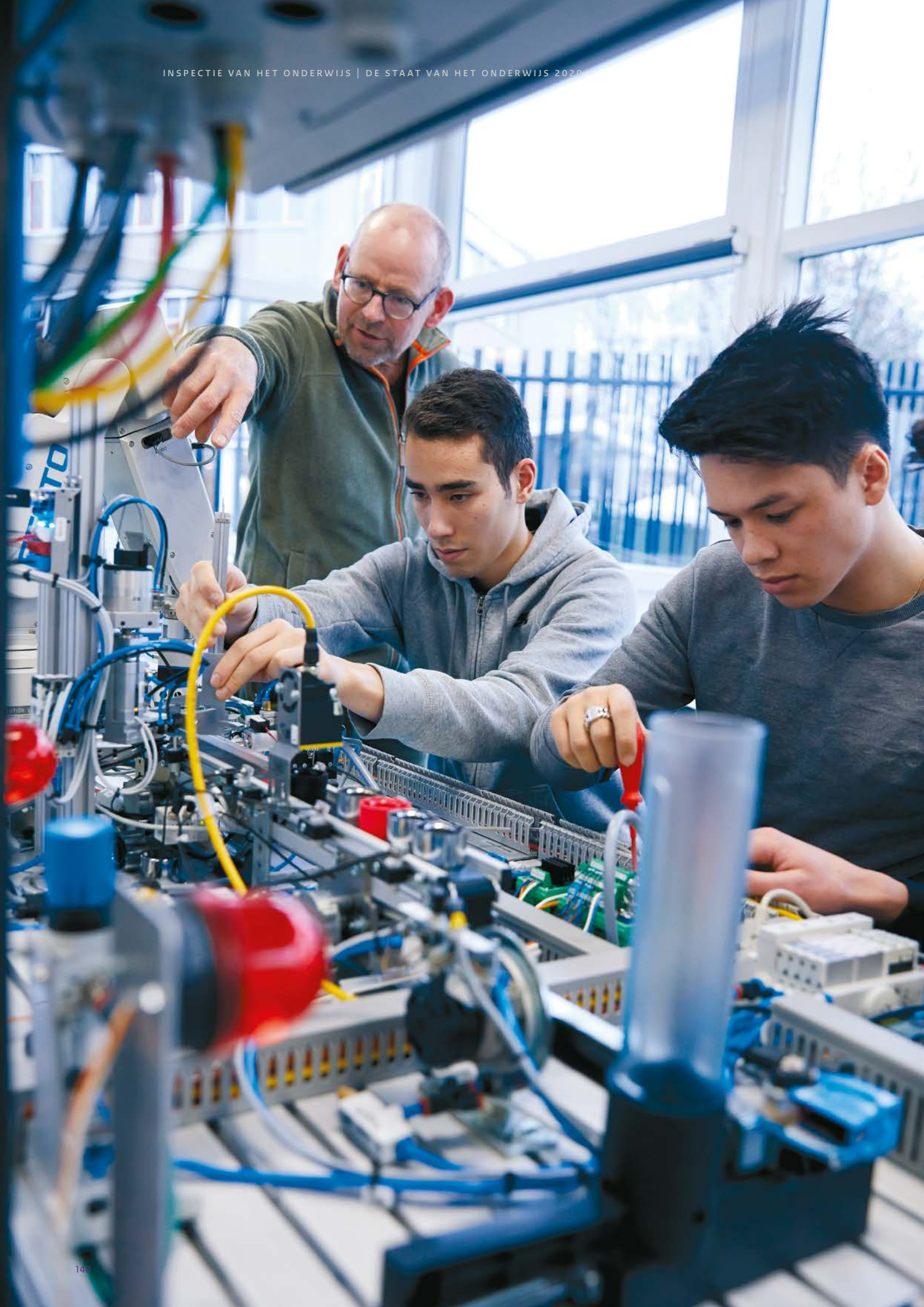
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Kwaliteit examinering en diplomering opleidingen

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Samenvatting

Lichte daling resultaten • Afgelopen jaren was er sprake van een stijgende lijn in de resultaten binnen het mbo, maar deze lijn zet zich niet voort. Een lager percentage mbo-studenten behaalt een diploma en het behaalde diploma is vaker onder het verwachte niveau. Daarnaast stijgt het percentage voortijdig schoolverlaters.

Verschillen in kansen • De kans om het mbo te verlaten met een diploma is niet voor iedereen even groot en is afhankelijk van geslacht, achtergrond en leeftijd. Opvallend zijn de verschillen tussen de prestaties van mannelijke en vrouwelijke studenten. De prestaties van mannelijke studenten blijven achter bij die van vrouwen. De arbeidsmarktkansen voor mbo-gediplomeerden zijn over het algemeen goed, maar ook daarin zijn er verschillen. Daar zijn de kansen voor mannen juist groter. Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond hebben lagere kansen dan studenten zonder migratieachtergrond, zowel in het onderwijs als op de arbeidsmarkt. Bovendien moeten zij vaker solliciteren voordat zij een stageplek hebben gevonden.

Versterking eigen beoordeling en interne verantwoording • De bestuurskracht is de afgelopen jaren toegenomen. De meeste besturen hebben hun stelsel van kwaliteitszorg zo ingericht dat ze daarmee zicht krijgen op de onderwijskwaliteit. Maar de interne verantwoording kan worden versterkt. Een goede verantwoording over de kwaliteit en onderwijsresultaten is ook in het kader van flexibilisering noodzakelijk. Bij veel instellingen ontbreekt een expliciete beoordeling van de onderwijskwaliteit

en/of een onderbouwing van het oordeel. Wanneer deze wel aanwezig zijn, kan het bestuur zich beter verantwoorden over de betrouwbaarheid van de beoordeling en de resultaten ervan. Daarnaast is versterking mogelijk als het bestuur meer in dialoog met interne en externe belanghebbenden reflecteert op de kwaliteit (szorg). Bij de raden van toezicht is meer externe dialoog nodig om de afwegingen van het bestuur op waarde te kunnen schatten en eventueel tegenwicht te bieden. Ook de verantwoording van raden van toezicht en van examencommissies kan beter.

Visie op differentiatie is nodig • Hoewel wij zien dat er oog is voor de verschillende doelgroepen in het mbo, is er nog niet altijd sprake van succesvolle differentiatie. Docenten en mbo-instellingen kunnen met hun aanpak meer en beter aansluiten bij de onderwijs- en leerbehoeften van de studenten. Vaak ontbreekt een duidelijke visie op wat men met het onderwijs in relatie tot de doelgroep wil bereiken. Dit kan helpen om differentiatie succesvol toe te passen.

Vak Nederlands inbedden • De taalvaardigheid van studenten wordt het meest bevorderd bij opleidingen die een visie op taal of taalbeleid hebben. Het werkt stimulerend als opleidingen het vak Nederlands geïntegreerd in het programma aanbieden. Ook de inbedding van docenten Nederlands in het team draagt bij aan taalbevordering. Dan is Nederlands niet alleen een zaak van de docent Nederlands, maar voelt het hele team zich verantwoordelijk.

5.1 De student

Deelname

Aandeel studenten in bbl en niveau 4 stijgt • In het schooljaar 2018/2019 is het aantal mbo-studenten licht toegenomen naar ruim 500.000 studenten. Het aandeel studenten dat een opleiding volgt op niveau 4 groeide. Op entreeniveau was er een lichte groei. Het aandeel studenten dat een opleiding volgt op niveau 2 of 3 is afgenomen. Het aandeel studenten dat een opleiding volgt in de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) neemt de laatste jaren toe, van 20,2 procent in 2015/2016 naar 23,9 procent in 2018/2019.

Instroom en plaatsing

Iets meer oudere studenten • De omvang van de instroom nam in schooljaar 2018/2019 voor het derde jaar op rij licht toe. Het aandeel studenten ouder dan 23 jaar neemt hierbij toe. Ruim 20 procent van de nieuwe studenten is nu ouder dan 23 jaar (tabel 5.1a). Dit is een indicatie dat het stimuleren van Leven Lang Ontwikkelen zijn vruchten begint af te werpen. Ook komen er meer nieuwkomers binnen, die vaak wat ouder zijn.

Tabel 5.1a Percentage instromende studenten naar leeftijdscategorie in de periode 2014/2015 t/m 2018/2019 (2018/2019=165.888)

	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
<20 jaar	72,2	73,5	73,6	73,4	71,3
20 tot 23 jaar	10,5	9,5	9,1	8,4	8,4
23 tot 30 jaar	9,0	8,8	8,7	8,9	9,7
30 jaar of ouder	8,3	8,2	8,7	9,3	10,6

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Toename bbl • De instroom in de bbl steeg van 24 procent in schooljaar 2017/2018 naar 27 procent in 2018/2019. Dit heeft te maken met de gunstige ontwikkeling van de economie de afgelopen jaren. Oudere deelnemers stromen vaker een bbl-opleiding in: in de leeftijdscategorie 23 tot 30 jaar kiest twee derde voor de bbl, boven de 30 jaar is dat 94 procent.

Oudere instromers laten zich vaker leiden door arbeidsmarktperspectief • Instromers op niveau 4 zijn gemiddeld het jongst (ruim 19 jaar) en op niveau 3 iets ouder (ruim 23 jaar). In sectoren met een krappe arbeidsmarkt is de leeftijd van studenten gemiddeld hoger. Zo ligt de gemiddelde leeftijd in de installatie-, proces- en gezondheidstechniek, de verpleging en verzorging, de maatschappelijke zorg en de schoonmaak en glazenwassen boven de 25 jaar. In sectoren als sport en bewegen, mediavormgeving, schoonheidsverzorging, toerisme en vliegtuigtechniek ligt de gemiddelde leeftijd rond de 17 jaar.

Entree en niveau 4 blijven groeien • Naar verhouding stromen steeds meer studenten entree-opleidingen in en op niveau 4 (tabel 5.1b). Het aandeel studenten dat instroomt op niveau 2 en 3 neemt verder af. De groei van niveau 4 die is ingezet in schooljaar 2010/2011 heeft meerdere oorzaken. Zo halen leerlingen in het vmbo steeds hogere diploma's. Voor sommige instellingen stimuleerde de cascadebepoening (die per 2019 afgeschaft is) de plaatsing van studenten op een zo hoog mogelijk niveau (Consortium 2B MBO, 2019). Sinds 2018/2019 speelt ook het toelatingsrecht een rol. De groeiende instroom in entreeopleidingen komt door het toenemende aandeel nieuwkomers dat instroomt in het mbo en in de entreeopleidingen geplaatst wordt. Bij de entreeopleidingen bestaat een groot deel van de instroom (36 procent) uit studenten die niet in Nederland zijn geboren, korter dan vier jaar in Nederland zijn en van wie de ouders ook niet in Nederland zijn geboren. Doorgaans plaatsen instellingen nieuwkomers op dit niveau, omdat zij de taal nog niet goed beheersen en/of omdat een eerder in het buitenland behaald diploma niet erkend wordt in Nederland.

Tabel 5.1b Percentage instromende studenten naar niveau in de periode 2014/2015 t/m 2018/2019 (n 2018/2019=165.888)

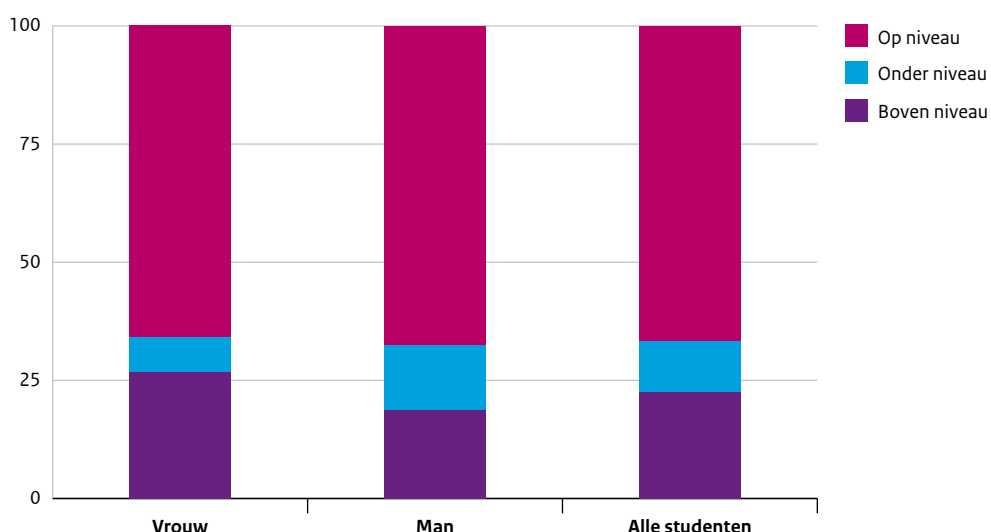
	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Entree	7,3	7,1	7,1	7,8	8,4
Niveau 2	25,8	24,4	23,3	22,4	21,6
Niveau 3	21,5	22,6	22,5	21,7	20,4
Niveau 4	45,3	45,9	47,2	48,0	49,6

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Vaker plaatsing boven niveau • In schooljaar 2018/2019 plaatsten instellingen 66,8 procent van de instromers op het niveau dat op basis van hun vooropleiding mag worden verwacht. Dit percentage is lager dan in schooljaar 2017/2018 (69,1 procent), omdat meer studenten boven niveau werden geplaatst (22,5 procent ten opzichte van 20,2 procent in het voorgaande jaar). Het percentage studenten dat onder niveau geplaatst wordt, blijft stabiel op ongeveer 10 procent.

Mannen en nieuwkomers lager geplaatst • Instellingen plaatsen iets meer dan een kwart van de vrouwen boven het niveau dat op grond van hun vooropleiding mag worden verwacht, tegenover minder dan een vijfde van de mannen. Mannen worden juist vaker onder niveau geplaatst (13,7 procent) dan vrouwen (7,5 procent) (figuur 5.1a). Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie worden relatief vaak op niveau geplaatst, terwijl studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de eerste generatie (waaronder nieuwkomers) relatief vaak onder het verwachte niveau instromen. Nieuwkomers worden minder vaak passend geplaatst dan niet-nieuwkomers. Studenten met een migratieachtergrond (eerste en tweede generatie, westers en niet-westers) worden juist iets vaker boven niveau geplaatst dan studenten zonder migratieachtergrond.

Figuur 5.1a Percentage instromers dat op, onder of boven niveau geplaatst is in 2018/2019 (n=165.888)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Niveau uitstroom

Minder vaak passend diploma • In schooljaar 2017/2018 is het percentage studenten gedaald dat een diploma behaalt dat past bij hun vooropleiding (figuur 5.1b). In voorgaande jaren was er juist een toename van het percentage studenten met een passend diploma. Studenten behalen in schooljaar 2017/2018 ten opzichte van 2016/2017 vaker een diploma onder het niveau dat past bij

hun vooropleiding. Studenten zonder migratieachtergrond behalen vaker een passend diploma dan studenten met een migratieachtergrond. Vrouwen behalen vaker dan mannen een passend diploma of een diploma boven het niveau dat past bij hun vooropleiding. Dat verschil neemt iets toe ten opzichte van voorgaande jaren.

Tabel 5.1b Percentage studenten dat een passend diploma behaalt in de periode 2013/2014 t/m 2017/2018 (n 2017/2018=155.576)

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Onder niveau	37,4	34,7	34,7	33,2	34,1
Op niveau	46,2	49,1	50,4	51,2	50,2
Boven niveau	16,4	16,3	14,9	15,6	15,7
Totaal	100	100	100	100	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Minder opstroom vanuit niveau 2 en 3 • Het percentage studenten dat doorstroomt vanuit niveau 2 en 3 naar een hoger niveau neemt sinds schooljaar 2016/2017 af. Een verklaring is dat instellingen studenten de afgelopen jaren vaker boven het verwachte niveau plaatsen, waardoor studenten al op een hoger niveau instromen. Vrouwen stromen vaker dan mannen op vanuit niveau 2 en 3. Vrouwen volgen vaker een opleiding in de sector zorg en welzijn, waar de baankansen vanuit een niveau 3 en 4 opleiding hoger liggen. Waarschijnlijk kiezen zij daarom eerder voor opstroom. Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie stromen vaker op vanuit niveau 2 en 3 dan studenten met een andere achtergrond. De opstroom vanuit niveau 2 en 3 is het hoogst in de sectoren zorg en welzijn en economie.

Studiesucces

Meeste diploma's op niveau 4 • In schooljaar 2017/2018 hebben ruim 150.000 studenten een mbo-diploma behaald bij een bekostigde instelling. Bijna 45 procent van deze diploma's is behaald op niveau 4. Ruim 30 procent van alle diploma's is behaald in de sector economie. Dit percentage daalt, maar het blijft de grootste sector. Ongeveer 30 procent van alle diploma's is behaald in de sector zorg en welzijn en 25 procent in de sector techniek.

Lichte daling diplomarendement • Het percentage studenten dat het mbo verlaat met een diploma is afgenomen van 83,6 procent in schooljaar 2016/2017 naar 82,3 procent in schooljaar 2017/2018. De afname doet zich voor op alle niveaus en in alle sectoren. Dat betekent niet dat alle instellingen een lager diplomarendement laten zien. Daarin zijn er verschillen. Anders dan in het verleden laten we de entreeopleiding buiten beschouwing bij het diplomarendement, evenals diploma's die langer dan zes jaar voor uitstroom gehaald zijn. Entreeopleidingen zijn ook succesvol als iemand zonder diploma aan het werk komt.

Risico op ongediplomeerde uitstroom • De kans om een diploma te behalen is niet voor iedereen even groot. Mannelijke studenten verlaten het mbo vaker zonder diploma dan vrouwelijke studenten. Dit verschil neemt in 2017/2018 licht toe. Ook is het risico op het verlaten van het mbo zonder diploma groter onder studenten met een migratieachtergrond en uit een armoedeprobleemcumulatiegebied. Bij opleidingen in de beroepsopleidende leerweg (bol) ligt het percentage studenten dat een diploma behaalt lager dan bij opleidingen in de bbl. Opvallend is dat het diplomarendement van studenten met een havo/vwo-vooropleiding (gediplomeerd en ongediplomeerd) lager is dan dat van studenten met een vmbo-diploma van de kaderberoepsgerichte, gemengde of theoretische leerweg.

Stijging percentage voortijdig schoolverlaters • Het percentage studenten jonger dan 23 jaar dat zonder startkwalificatie (zonder diploma op minimaal mbo niveau 2, op havo- of vwo-niveau) het mbo verlaat is in schooljaar 2017/2018 verder toegenomen van 4,7 naar 5,1 procent. Jongeren met een diploma op entreeniveau die het onderwijs verlaten en een baan hebben, zijn geen voortijdig schoolverlaters (vsv'ers). Bij opleidingen op niveau 2, 3 en 4 is het percentage vsv'ers de afgelopen jaren toegenomen. Bij entreeopleidingen is het juist gedaald (tabel 5.1c). Het percentage vsv'ers onder bbl-studenten is hoger dan onder bol-studenten.

Tabel 5.1c Percentage voortijdig schoolverlaters naar niveau in de periode 2013/2014 t/m 2017/2018 (n 2017/2018 alle deelnemers=398.170)

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Entree	32,6	31,8	28,9	26,7	23,3
Niveau 2	9,6	9,3	8,7	8,9	9,5
Niveau 3	3,4	3,3	3,3	3,4	3,9
Niveau 4	2,8	2,8	2,7	2,9	3,3

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Vsv'ers profiteren van gunstige economie • Niet alleen gediplomeerde mbo'ers, maar ook vsv'ers profiteren van de gunstige arbeidsmarkt. Onder beide groepen is het aandeel dat binnen een maand na het verlaten van het mbo een baan heeft toegenomen. Het gaat dan om minimaal een halve aanstelling voor langer dan zes maanden. Dit is een indicatie voor groenpluk in tekortsectoren. Hoewel het gunstig is dat vsv'ers vaker werk vinden, zijn zij kwetsbaar op de arbeidsmarkt, vooral wanneer de economie in een recessie belandt.

Doorstroom naar vervolgonderwijs

Daling doorstroom naar hbo • Van de niveau 4-studenten die in 2017/2018 examen deden, stroomde iets minder dan een derde rechtstreeks door naar de hbo-bachelor. Het percentage directe doorstromers is de afgelopen jaren iets gedaald (Inspectie van het Onderwijs, 2020c). Er stromen wel meer studenten door naar de Associate degree, al gaat het om een relatief klein aantal (tabel 5.1d). Er bestaan verschillen tussen domeinen in de mate waarin gediplomeerde mbo'ers verdergaan in het hbo. Studenten in het domein economie en administratie stromen het vaakst door (54 procent), waarschijnlijk omdat de baankansen in deze sector lager liggen. Studenten mobiliteit en voertuigen stromen het minst door (16 procent). Dit heeft te maken met de praktische insteek van de opleidingen in de betreffende sector en de beperkte beschikbaarheid van verwante opleidingen in het hbo. Associate degree-opleidingen zijn vooral te vinden in de sectoren economie, zorg en welzijn en maatschappij, taal en kunst (Allen, Belfi, Bijlsma, Fouarge & Peeters, 2019).

Tabel 5.1d Percentage gediplomeerde mbo-4 studenten dat direct doorstroomt naar hoger onderwijs in de periode 2013/2014 t/m 2017/2018 (n 2017/2018=68.347).

Diploma in studiejaar:	Directe doorstroom naar Associate degree	Directe doorstroom naar hbo bachelor
2013/2014	1,2	38,1
2014/2015	1,3	33
2015/2016	1,6	34,1
2016/2017	2,1	33,5
2017/2018	2,6	32,6

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Uitval mbo'ers uit eerste jaar hbo-bachelor iets toegenomen • De uitval van mbo'ers in de hbo-bachelor is in 2017 licht gestegen (21,5 procent) ten opzichte van de twee jaar daarvoor (20,4 procent). De uitval uit de Associate degree is 23 procent. Mbo-instellingen bereiden studenten wel voor op doorstroom, met studie en loopbaanbegeleiding en keuzedelen gericht op de doorstroom naar vervolgonderwijs. Momenteel is 15 procent van de geregistreerde keuzedelen op niveau 4 gericht op doorstroom (SBB, 2019).

Aansluiting op de arbeidsmarkt

Mbo'ers onmisbaar op de arbeidsmarkt • Studenten die een mbo-opleiding volgen zijn in trek op de arbeidsmarkt. In 2019 werd in meer dan de helft van de online vacatures gevraagd naar vakmensen met een diploma op mbo-niveau. Dit is 16 procent hoger dan in 2013. Bedrijven en studenten zien steeds meer de waarde van het mbo-diploma. Met name de vraag naar it'ers en mensen in de gezondheidszorg is hard gestegen (Jobdigger, 2020). De krapte op de arbeidsmarkt draagt bij aan de populariteit, maar ook het aanzien van mbo'ers. Werkgevers zien hoe goed mbo'ers hun werk doen. Mbo-instellingen zijn trots dat hun studenten het zo goed doen, maar vinden het zorgelijk dat de studenten worden verleid met mooie salarissen en auto's om aan het werk te gaan zonder diploma. De MBO-raad maakt afspraken met bedrijven om studenten wel het diploma te laten behalen. Ook zijn er instellingen die tegemoet komen aan de wensen van het bedrijfsleven door meer bbl-opleidingen aan te bieden, of door de overstap van bol naar bbl te vergemakkelijken.

Hoger diploma loont • De kans op een baan voor tenminste 1 uur per week een jaar na uitstroom varieert voor mbo-gediplomeerden van 50 tot 92 procent, afhankelijk van uitstroomniveau (tabel 5.1e). Er is een sterk verband tussen het behaalde mbo-diploma en de baankans: hoe hoger het niveau, hoe hoger de baankans. Ook het uurloon neemt toe naarmate studenten uitstromen met een diploma op een hoger niveau. De route naar het mbo beïnvloedt de baankans: mbo-gediplomeerden met een afgeronde vooropleiding in het voortgezet onderwijs hebben de meeste kans. De vooropleiding is ook sterk bepalend voor de baankans van ongediplomeerde mbo'ers. Een mbo 4-vooropleiding is gunstig voor studenten die afstuderen aan de hbo-bacheloropleiding. Zij hebben iets vaker werk dan hbo-bachelor-gediplomeerden met een havo/vwo-vooropleiding.

Tabel 5.1e Kans op werk* 1 jaar na uitstroom, naar uitstroomniveau in 2017 (n=410.031)

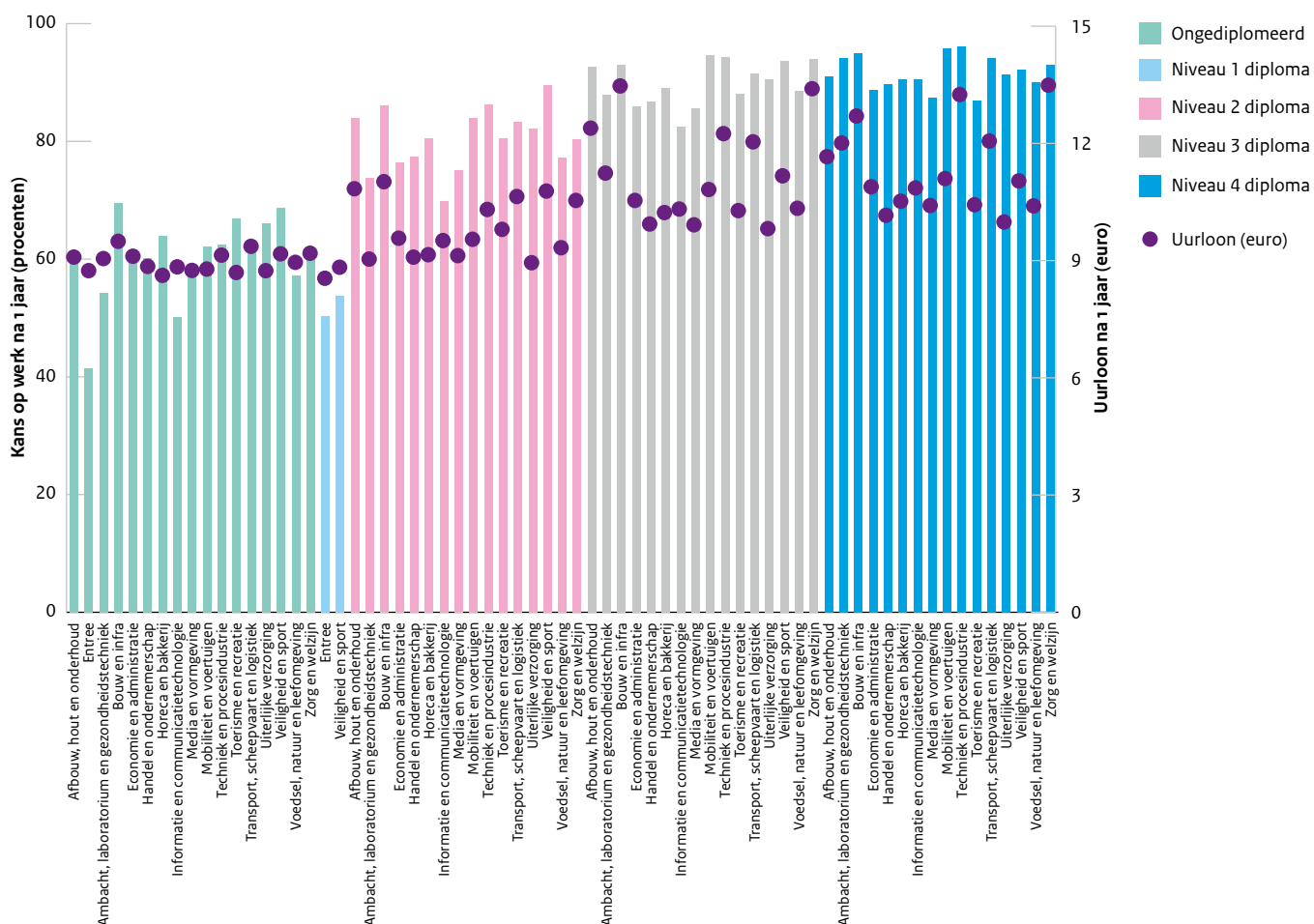
	Percentage werk
Diploma Entree	50,3
Diploma niveau 2	82,6
Diploma niveau 3	91,9
Diploma niveau 4	92,3
Ongediplomeerd	59,5

*kans die voor individuele kenmerken als migratieachtergrond, opleidingsniveau ouders en geslacht gecorrigeerd is

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Grote verschillen tussen sectoren in baankans en uurloon • Net als tussen de opleidingsniveaus variëren baankans en uurloon sterk tussen sectoren. Tussen de verschillende sectoren binnen de opleidingen op niveau 3 en 4 bestaat grote spreiding. Sectoren als zorg en welzijn, bouw en infra, en techniek en procesindustrie hebben hoge uurlonen en grote baankansen, terwijl binnen de sectoren toerisme en recreatie, uiterlijke verzorging, media en vormgeving, en economie en administratie dit beduidend lager is (figuur 5.1c). Ook tussen instellingen verschillen de baankansen van gediplomeerde schoolverlaters. De kans op werk is grotendeels afhankelijk van de regionale arbeidsmarkt. Besturen hebben de verantwoordelijkheid om studenten hierover helder voor te lichten en met de lokale partners het gesprek te voeren over de inrichting van het programma en het onderwijs.

Figuur 5.1c Kans op werk een jaar na uitstroom, naar uitstroomniveau en sector in 2017*

*kans die voor individuele kenmerken als migratieachtergrond, opleidingsniveau ouders en geslacht gecorrigeerd is
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Mannen vaker werk dan vrouwen • Mannen hebben een jaar na uitstroom uit het onderwijs vaker werk dan vrouwen. Hun kans op een baan is 1 of 2 procentpunten hoger op niveau 3 en 4 en op entreeniveau zelfs 12 procentpunten hoger. Het verschil tussen mannen en vrouwen is 5 jaar na uitstroom bij alle uitstroomniveaus toegenomen. Dan is ook de invloed van het opleidingsniveau op het verschil in baankans minder. Hoewel vrouwen het tijdens hun loopbaan in het mbo op bijna alle fronten beter doen dan mannen (instroom op hoger niveau, vaker opstroom, vaker passend diploma, minder vsv en dus een hoger diplomarendement), behouden ze die voorsprong niet wanneer zij de arbeidsmarkt betreden.

(Stage)discriminatie • Studenten met een migratieachtergrond die het onderwijs voor de eerste keer verlaten, hebben na 1 jaar vaker geen werk dan studenten zonder migratieachtergrond. Ook tijdens hun opleiding, voor de start van hun loopbaan, ervaren studenten met een niet-westerse migratieachtergrond moeilijkheden. Uit onderzoek (SER, 2019) blijkt dat 33 procent van de mbo-studenten met een niet-westerse migratieachtergrond minimaal 4 keer of vaker solliciteren voordat zij een stageplek hebben gevonden. Voor studenten zonder migratieachtergrond geldt dat minder vaak (14 procent). Vooral meisjes met een hoofddoek en jongens met een Marokkaanse achtergrond worden vaker afgewezen (SER, 2019). Het Meldpunt Stagediscriminatie van Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) kreeg 62 meldingen in 2018/2019 tegenover 24 het jaar ervoor. SBB heeft in 2018/2019 voor het eerst sinds de oprichting van het meldpunt in 2017 de erkenning van 1 leerbedrijf ingetrokken, omdat stagediscriminatie was aangetoond (OCW, 2019).

Instellingen omzeilen soms probleem • Deel van het probleem is dat studenten, stagebegeleiders en instellingen discriminatie vaak niet melden, maar liever omzeilen. Zo meldt de Sociaal Economische Raad (2019) dat eerder een plaatsvervangend bedrijf wordt gezocht dan dat de mogelijke discriminatie wordt aangekaart. Ook mijden studenten en beroepspraktijkvorming (bpv)-begeleiders (bewust of onbewust) bedrijven waar stagiairs uit bepaalde etnische groepen minder gewenst zijn. Ook kiezen opleidingen ervoor studenten met een niet-westerse migratieachtergrond te koppelen aan ondernemers met eenzelfde achtergrond. Maar deze ondernemingen zijn veelal kleiner en kennen minder ontwikkelmogelijkheden voor stagiairs. Het risico hiervan is het ontstaan van een parallelle stagemarkt langs etnische lijnen, die invloed heeft op de arbeidsmarktpositie van afgestudeerde mbo-studenten met een niet-westerse migratieachtergrond.

Studenten op niveau 2

Dalende prestaties niveau 2 • Het percentage studenten op niveau 2 dat uitstroomt met een diploma (59,6 procent in 2017/2018, nieuwe definitie) is gedaald. Een groot deel (56,4 procent) behaalt een diploma onder het verwachte niveau. Verder zien we een toename van het percentage vsv'ers (9,5 procent in 2017/2018). Dit is zorgelijk, omdat deze studenten zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten en minder kans hebben om een baan te vinden. Ondanks de landelijke daling van onderwijsprestaties bij niveau 2-opleidingen, zijn er ook opleidingen die er juist wel in slagen om studenten succesvol te begeleiden naar een niveau 2-diploma. De inspectie heeft 30 van deze opleidingen onderzocht (Inspectie van het Onderwijs, 2020a).

Succesvolle opleidingen hanteren persoonlijke aanpak • Tijdens het onderzoek naar succesvolle niveau 2-opleidingen, gaven zowel studenten als functionarissen (docenten, begeleiders en teammanagers) aan dat studenten in niveau 2-opleidingen behoefte hebben aan een positieve benadering, een goede band met docenten/begeleiders en aan onderwijs op maat. De functionarissen hebben een intensieve pedagogische en didactische aanpak om in te spelen op deze onderwijsbehoefte. Kleine klassen en veel structuur zijn belangrijke organisatorische voorwaarden voor hun aanpak. De pedagogische aanpak is gericht op positieve persoonsvorming, zodat studenten zelfvertrouwen krijgen en trots zijn op wat ze kunnen. Docenten en begeleiders bereiken dit doordat ze een band opbouwen met de studenten, waarbij ze veel persoonlijke aandacht geven en studenten stimuleren in wat ze goed doen. Dit gebeurt ook op de bpv-plek. Daar krijgen ze bovendien de gelegenheid om volwaardig en als een volwassene te presteren. Voor de onderwijsinhoud is de praktijk de basis van het leren. Docenten stemmen zowel de uitleg als het tempo af op behoeften van individuele studenten. De (bpv-)bedrijven hebben een actieve rol in de persoonsvorming en het stimuleren van de beroepshouding. Zij tonen zich zeer gemotiveerd om de studenten ruimte te geven en te begeleiden in hun persoonlijke groei en in hun ontwikkeling naar (beginnende) beroepsbeoefenaar. Opleiding en bpv-bedrijf stemmen regelmatig af over het functioneren van de studenten en de praktijkinhoud. Maar gezamenlijk beleid gericht op het eenduidig stimuleren van beroepshouding bij de student kan aan kracht winnen.

Effecten van aanpak op studenten • De studenten zijn tevreden met de aanpak van deze succesvolle opleidingen. Ze hebben vertrouwen in de relatie met hun docenten. Studenten zijn het meest tevreden

over de rol van de mentor, de stage en het maatwerk. Opleidingen noemen als voorbeelden van succes bij de studenten: een groei in hun persoonlijkheid (zoals zelfvertrouwen en trots), dat studenten waarde hechten aan het diploma en ook aan het leren zelf. Het overgrote deel van de studenten in deze goed presterende niveau 2-opleidingen is gemotiveerd om na het behalen van het diploma (nu of later) door te leren. Studenten zijn zich bewust geworden van het belang van kennis en vaardigheden in hun beroep. Daarnaast noemen de opleidingen als succes van de aanpak een hoge diplomering, nauwelijks uitval en een baan of baangarantie.

Laaggeletterden

Kwaliteit opleidingen educatie Nederlandse taal op orde • Volwassenen die moeite hebben met taal, rekenen of digitale vaardigheden kunnen daarvoor een opleiding overige educatie volgen aan een regionaal opleidingscentrum (roc), of via een particuliere aanbieder (tabel 5.1f). Dit geldt zowel voor Nederlandstaligen als anderstaligen die niet inburgeringsplichtig zijn. Doorgaans gaat het om cursussen van drie maanden tot een jaar, met een belasting van twee tot drie dagdelen per week. Sinds 2013 is de mogelijkheid om eindtermen voor overige educatie vast te leggen verankerd in de Wet Educatie en beroepsonderwijs (WEB) en kunnen instellingen aan hun deelnemers diploma's uitgeven. Vanaf 2017 voert de inspectie bij de opleidingen overige educatie onderzoeken uit om de kwaliteit in beeld te brengen. Tot nu toe hebben we alleen onderzoek gedaan bij opleidingen educatie Nederlandse taal. Daaruit blijkt dat instellingen over het algemeen voldoende tot goede kwaliteit bieden.

Tabel 5.1f Aantal instellingen met een diploma-erkenning voor opleidingen overige educatie (december 2019)

	Roc	Particuliere aanbieder	Totaal
Nederlandse taal (NT1 en NT2)	12	11	23
Rekenen	9	8	17
Digitale vaardigheden	2	2	4
Totaal	23	21	44

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Belemmeringen voor instroom en succesvolle uitstroom • Het doel van de verankering van de eindtermen opleidingen educatie in de WEB en van het plan van aanpak laaggeletterdheid, is het bevorderen van de zelfredzaamheid van volwassenen (WEB art. 1.2.1), met het vergroten van de taal-, reken- en digitale vaardigheden als middel. Dit moet ervoor zorgen dat mensen met lage basisvaardigheden en niet-inburgeringsplichtige anderstaligen beter kunnen participeren in de samenleving en op de arbeidsmarkt, en uiteindelijk (na doorstroom) meer kans maken op een startkwalificatie. De gemeente bepaalt of en welk traject de laaggeletterden krijgen. Er zijn hierin een aantal belemmeringen. Laaggeletterden krijgen niet altijd een traject aangeboden dat past bij hun wensen en capaciteiten. Ook kunnen cursisten hun opleiding soms niet afronden en examen doen vanwege tussentijds aangeboden werk of vanwege een te korte looptijd van hun traject. In beide gevallen behalen laaggeletterden het door hen gewenste niveau van taalvaardigheid niet. Instellingen kunnen, meer dan nu gebeurt, afspraken maken met gemeentelijke instanties en ketenpartners binnen de gemeente om studenten wél met een diploma op het door hen gewenste niveau te laten uitstromen.

Doorstroom afhankelijk van afspraken • Deelnemers zijn voor een succesvolle doorstroom naar beroepsonderwijs na diplomering afhankelijk van eventuele afspraken die de instelling daarover heeft gemaakt. Een diploma van een educatie-opleiding geeft geen toelatingsrecht tot een niveau 2 opleiding. Dit staat het behalen van een startkwalificatie in de weg. Toch zijn de opleidingen inhoudelijk wel zo ingericht dat zij aansluiten op het ingangsniveau van beroepsopleidingen. Slechts een enkele instelling heeft afspraken gemaakt over doorstroom naar beroepsopleidingen. Een voorbeeld dat navolging verdient.

Studenten die meer kunnen en willen

Meer aandacht voor studenten die uitdaging nodig hebben • Instellingen zijn zich steeds meer bewust dat studenten die meer uitdaging nodig hebben, net als studenten met een extra ondersteuningsbehoefte, maatwerk verdienen. Dit is een goede zaak. Niet alleen in het licht van de motivatie van studenten, maar ook vanwege de eisen van de arbeidsmarkt. Instellingen komen hieraan tegemoet met excellentietrajecten, internationale stages en tweetalige opleidingen. Een netwerk van dertig instellingen deelt kennis en ervaringen en werkt samen aan excellentieonderwijs in verschillende vormen. Bijvoorbeeld met nadruk op excellent vakmanschap, of op 21st century skills, of door verzwarend van een bestaand programma, of door het ontginnen van onbekend terrein. Met of zonder samenwerking met het beroepenveld of hoger onderwijs, binnen de eigen opleiding of juist integraal en overstijgend.

Trajecten bieden ruimte om te innoveren • In sommige gevallen grijpen docenten de excellentietrajecten aan om dingen te doen waarvoor in het reguliere onderwijs te weinig tijd en ruimte is. De programma's zijn vaak adaptief aan de wensen van studenten en soms geven studenten ook actief vorm aan hun eigen onderwijs. De studenten in deze trajecten worden gekenmerkt door hun gedrevenheid, zelfstandigheid, vermogen tot samenwerken, vakmanschap en innovatief vermogen (Ketelaar, Smulders & Wagemakers, 2019). Om vernieuwing optimaal ruimte te geven, zijn de excellentietrajecten vaak extra bovenop het reguliere programma. Soms vinden opgedane werkwijzen, kennis en inzichten uit deze 'broedplaatsen' later een weg naar het reguliere programma.

Meer tweetalige opleidingen en studenten met buitenlandervaring • Sommige instellingen vullen een excellentietraject in met een internationale stage, maar ook buiten excellentieprogramma's neemt de internationale oriëntatie van het mbo iets toe. Zo is het aantal tweetalige opleidingen toegenomen van 20 opleidingen in 2004, naar circa 36 opleidingen aan 21 instellingen in 2017 (Nuffic, 2018). In totaal bieden deze opleidingen aan ongeveer 3.000 studenten ten minste 50 procent van het aanbod in een andere taal. Dat is vaak Engels, maar ook is er een aantal opleidingen met Duits als tweede taal. Het percentage mbo-studenten met een stage in het buitenland steeg van ongeveer 6 procent in 2011 naar 8 procent in 2018 (Nuffic, 2018). Tijdens onze onderzoeken horen we dat studenten dergelijke buitenlandse ervaringen erg waardevol vinden. Wel vraagt het extra inspanning van de opleidingen om de beroepspraktijkvorming in het buitenland goed te begeleiden.

5.2 Het bestuur

Kwaliteitszorg op instellingsniveau

Kwaliteitszorg en ambitie op orde • In schooljaar 2018/2019 hebben we bij 12 bekostigde besturen de kwaliteitszorg en ambitie onderzocht. Bij 11 besturen is de kwaliteitszorg en ambitie op orde. Van de 35 besturen die in de afgelopen 3 jaar zijn onderzocht, zijn 28 als voldoende of goed beoordeeld (tabel 5.2a). Vaak komt het beeld dat besturen hebben van de gerealiseerde kwaliteit van de opleidingen overeen met onze bevindingen en werkt het beleid door tot op de werkvloer.

Tabel 5.2a Oordelen kwaliteitszorg en ambitie bestuursniveau in de periode 2016/2017 t/m 2018/2019

		Aantal besturen
Oordeel kwaliteitszorg en ambitie	onvoldoende	7
	voldoende	24
	goed	4
Kwaliteitszorg	onvoldoende	7
	voldoende	25
	goed	3
Kwaliteitscultuur	onvoldoende	4
	voldoende	27
	goed	4
Verantwoording en dialoog	onvoldoende	2
	voldoende	28
	goed	5

Bron: *Inspectie van het Onderwijs, 2020e*

Oorzaken onvoldoende kwaliteitszorg en ambitie • Zeven onderzochte besturen hebben kwaliteitszorg en ambitie onvoldoende op orde. De meeste tekortkomingen zien we bij kwaliteitszorg. Deze besturen beschikken onvoldoende over betrouwbare beoordelingen van de onderwijs- en examenkwaliteit van hun opleidingen. Dit komt onder andere doordat zij niet systematisch naar de kwaliteit van het onderwijs kijken, de zelfbeoordelingen niet actueel of onvoldoende kritisch zijn en zij vooral kijken naar kwantitatieve data. Daarnaast ontbreken vaak concrete en meetbare doelen. Dit maakt het lastig om te zien of ze zijn behaald. Er mist regelmatig een link tussen opleidingsdoelen en instellingsbrede doelen. Tot slot is er onvoldoende sturing op, en evaluatie van, verbetermaatregelen. Bij besturen met een onvoldoende op kwaliteitscultuur speelt vooral het gebrek aan eigenaarschap in de teams en beperkt reflectief vermogen. De tekortkomingen op verantwoording en dialoog zitten in de beperkte tegenspraak en onvoldoende dialoog met externe belanghebbenden.

Kwaliteitszorg bereikt nieuwe fase • Uit onze onderzoeken blijkt dat de kwaliteitszorg zich steeds verder ontwikkelt. Toen we net startten met bestuursgericht toezicht, hadden besturen vooral oog voor de inrichting van kwaliteitszorgsystemen. Zodra die eenmaal stonden, kwam er meer aandacht voor de werking van de systemen. De besturen zijn steeds meer in control en hebben vaker zicht op de kwaliteit van de opleidingen.

Versterking interne verantwoording • De bestuurskracht is de afgelopen jaren toegenomen, maar er is nog relatief weinig aandacht voor interne verantwoording. In de WEB staat in artikel 1.3.6 dat de kwaliteit van het onderwijs beoordeeld moet worden en openbaar gemaakt. Het bestuursverslag is niet zozeer een verantwoordingsdocument, als wel een document waarin het bestuur laat zien wat er allemaal is gedaan en gebeurd. Het verslag is dikwijls een feitelijke beschrijving in plaats van een reflectie op de kwaliteit (szorg). Hierdoor mist een belangrijke stap in de verantwoording, namelijk die van de beoordeling. Wat vinden de besturen van de cijfers die zij presenteren? En hoe beoordelen zij hun eigen acties in het licht van de doelen die ze hebben gesteld?

Beoordeling in dialoog • De beoordeling van de rendementen en het ingezette beleid kan alleen zinvol plaatsvinden in gesprek met interne en externe belanghebbenden. Het gaat immers niet alleen om de mening van de besturen, maar ook om hoe de studenten het ervaren, of wat het bedrijfsleven ervan vindt. Pas nadat zij ook hebben gezegd wat ze ervan vinden, kunnen de besturen een gewogen oordeel geven. Op het moment dat je gewogen oordelen toekent aan de kennis die je uit de data hebt gehaald, is gedegen verantwoording mogelijk. Bovendien kun je met de verkregen inzichten en oordelen tot weldoordachte besluitvorming komen en wanneer nodig verbeteracties inzetten. Ook op teamniveau zien we tijdens onze onderzoeken naar kwaliteitszorg dat veel teams wel de data analyseren, maar dat

het gesprek over de gewenste en geconstateerde onderwijs- en examenkwaliteit uitblijft. Hierdoor is er minder grond voor eigenaarschap in de teams.

Signalen • Het afgelopen schooljaar kreeg de inspectie de meeste signalen over het beleid van de school, waarbij het om veel verschillende onderwerpen gaat, en over de examinering en diplomering. De meeste signalen hebben betrekking op de bekostigde instellingen. Afhankelijk van de ernst van het signaal, wordt dit direct of tijdens het eerstvolgende instellingsonderzoek besproken met het bestuur. Bij ernstige signalen voeren wij ook zelf onderzoek uit.

Versterking beoordeling eigen kwaliteit

Besturen vergaren inzicht in kwaliteit • Instellingen zijn continu bezig met het in kaart brengen, bewaken en bevorderen van kwaliteit (Inspectie van het Onderwijs, 2020f). Dat doen ze vanuit een waarderende, op leren gerichte benadering (vaker op initiatief van een opleiding zelf) of met het doel om te oordelen en risico's op te sporen (vaker op initiatief van directie of bestuur). Daarbij zetten ze een grote variëteit aan instrumenten in om harde en zachte informatie te verzamelen en bevragen ze verschillende groepen belanghebbenden. Soms zetten ze een externe deskundige in bij zelfbeoordelingen. Dat is waardevol, omdat het blinde vlekken voorkomt en de objectiviteit verhoogt. Ook op andere manieren zetten besturen erop in de betrouwbaarheid van de beoordelingen te vergroten, bijvoorbeeld door expertise in te kopen en beoordelaars te trainen. Maar de keuze voor welke respondenten, methode en instrumenten blijkt niet altijd even afgewogen. Uit ons onderzoek blijkt dat beredeneerd komen tot deze keuzes leidt tot verhoging van betrouwbaarheid. Het is daarom wenselijk dat instellingen die afwegingen in dialoog met betrokkenen maken en dat ze inzicht geven in die afwegingen. Waarom wordt bij het ene onderdeel een enquête ingezet en bij het andere een gesprek? Wat willen de besturen bereiken met die instrumenten of die vragen?

Uitkomsten zijn startpunt voor gesprek • Als de resultaten van de zelfbeoordelingen bekend zijn, gaan de teams met hun leidinggevende, en soms met het auditteam, hierover in gesprek. Ze verklaren en interpreteren de bevindingen met elkaar. Dit leidt tot meer draagvlak en eigenaarschap en vergroot het leerproces van het team. Een eerste stap is dat ze de resultaten verdiepen, accepteren en erop reflecteren. Daarna kunnen mogelijke verbeteractiviteiten worden bedacht. Met name het reflectief vermogen van het team bepaalt het succes van de verbeteringen.

Eigen normen nodig voor conclusies • Besturen laten zich vrijwel altijd informeren over de uitkomsten van zelfbeoordelingen, in integrale vorm of via een analyse van de rode draden. De meeste besturen hanteren normen om hun praktijk tegen af te zetten. Deze normen zijn nu vooral gebaseerd op algemeen geldende standaarden en minder op de eigen (regionale) ambities. Dit bemoeilijkt het verbinden van conclusies aan al deze data en het komen tot een beoordeling of de eigen kwaliteit (of onderdelen daarvan) voldoet. Het gesprek dat besturen met betrokkenen voeren om conclusies te verbinden aan de data staat hierbij centraal.

Verantwoording helpt bij overnemen oordelen • De inspectie kan aansluiten bij de oordelen van de besturen als ze erop kan vertrouwen dat besturen de kwaliteit van hun onderwijs op adequate manier hebben beoordeeld. Stelselbreed zien we dat de oordelen beter onderbouwd zouden moeten worden. De betrouwbaarheid blijkt namelijk uit de verantwoording van het bestuur over het proces van beoordelen. Dat betekent dat ze laten zien wat zij verstaan onder kwaliteit van onderwijs en zichtbaar maken hoe ze de kwaliteit hebben onderzocht en waarom op die manier. En daar een conclusie aan verbinden.

Raden van toezicht en het samenspel met bestuurders

Intern toezicht professioneler, actiever en kritischer • In 2019 deed de inspectie onderzoek naar het samenspel tussen raden van toezicht en colleges van bestuur. Daaruit blijkt dat het interne toezicht in de laatste jaren professioneler is geworden en dat het samenspel tussen raden van toezicht en bestuurders zich heeft ontwikkeld. Er is sprake van toenemend vertrouwen, een positief klimaat en een veranderde opstelling van de raden van toezicht: van reactief en afwachtend naar actief en kritischer.

Maar de verdere professionalisering van de raden van toezicht, vooral op het gebied van rolbewustzijn en rolzuiverheid, blijft nog wel aandacht vragen. Scholing en intervisie, maar ook voortdurende reflectie en dialoog binnen de raad en met het bestuur kunnen daarbij helpen (Inspectie van het Onderwijs, 2019b).

Dialoog met externe belanghebbenden verdient aandacht • In de taakvervulling van de raden ligt de nadruk op de rollen van toezichthouder en werkgever. Ook de adviesrol vervullen de raden, elk op hun eigen manier. De dialoog met interne belanghebbenden wordt afdoende gevoerd, maar met het invullen van de dialoog met externe belanghebbenden hebben bestuurders en raden van toezicht moeite. Leden hebben vaak wortels in de regio, maar de meeste bestuurders en raden van toezicht vinden het niet passend dat de raad van toezicht in gesprek gaat met bijvoorbeeld de nieuwe wethouder onderwijs. Dat hoort volgens hen bij de rol van bestuurder. Toch is het voeren van de dialoog met externe belanghebbenden van belang, ook om de adviesrol, de werkgeversrol en de rol van toezichthouder goed te vervullen.

Meer focus nodig op publiek belang door raden van toezicht • Wanneer instellingsbelang en publiek belang met elkaar op gespannen voet staan, zoals rond macrodoelmatigheid, zien we verschillen in standpunten ontstaan tussen raad en bestuur. Bij een derde van de instellingen weegt het bestuur het publiek belang zwaarder dan de raad van toezicht. Dat komt ook doordat de raad meer zicht heeft op het instellingsbelang. Voor het inzicht in de visie en wensen bij externe betrokkenen en belanghebbenden in het sociaal domein en de politiek, leunen raden van toezicht vaak op bestuurders. Maar vanuit hun onafhankelijke rol moeten raden van toezicht daar ook zelf informatie ophalen, om de afwegingen van het bestuur goed te kunnen beoordelen en eventueel tegenwicht te bieden. Bovendien is dat nodig om met het bestuur te evalueren of de strategie past, de ambities worden gerealiseerd en de sturing op financiën en onderwijskwaliteit voldoende samenhang heeft.

Verantwoording kan inhoudelijker • Alle raden van toezicht verantwoorden zich jaarlijks in het bestuursverslag. Maar in het verantwoorden over het effect van het eigen handelen - zoals de wet voorschrijft - kiezen veel raden in de bestuursverslagen nog voor vaag taalgebruik en procesbeschrijvingen. Dat past niet bij het belang dat de raden zeggen te hechten aan transparantie. In dit verband viel ook op dat diverse besturen en raden van toezicht vaker afwijken van de Branche-code goed bestuur dan zij zelf aangeven in het jaarverslag, vooral wanneer het gaat over hun eigen transparantie.

Krimp

Verwachte krimp • Volgens de referentieraming van het ministerie (OCW, 2019b) daalt het aantal studenten in het mbo tot 2032 met ongeveer 14 procent. Besturen anticiperen al jaren op deze voorziene krimp (Inspectie van het Onderwijs, 2017). Maar veel besturen hebben onverwacht te maken met een groei van het aantal studenten. Dit komt door een toename van het aantal bbl-studenten dankzij de goede conjunctuur. Aan de ene kant bereiden besturen zich dus voor op krimp, aan de andere kant moeten ze inspelen op een groeiend aantal studenten. Een dalend aantal studenten maakt het lastig om een breed palet van opleidingen te blijven verzorgen. Besturen zoeken elkaar op om samen oplossingen te vinden voor de maatschappelijke opgaven die spelen. Door samenwerking willen ze verschraving van het onderwijsaanbod in de regio tegengaan en tegemoetkomen aan de behoeften van de arbeidsmarkt. Er zijn al verschillende initiatieven om de samenwerking verder vorm te geven.

Effecten krimp • In 2019 onderzocht de inspectie 15 kleinere roc's en 10 vakinstellingen. De financiële positie van deze kleine instellingen is momenteel gezond (Inspectie van het Onderwijs, 2020b). Ook is de onderwijskwaliteit bij de kleinere instellingen niet wezenlijk anders dan bij de grotere instellingen. Er spelen op dit moment geen problemen die het voortbestaan van de instellingen bedreigen. Kengetallen als liquiditeit en solvabiliteit liggen zelfs iets boven het niveau van de sector mbo als geheel, waarbij de vakinstellingen gemiddeld iets beter scoren dan de kleinere roc's. Wel komt de financiële positie van vooral de kleinere roc's onder druk te staan als de studentaantallen daadwerkelijk gaan dalen. Het zal voor de roc's moeilijk worden om het omvangrijke onderwijsaanbod met goede kwaliteit te blijven continueren wanneer de studentaantallen gaan dalen.

Meer samenwerking nodig • De ontwikkelingen rond krimp zullen de onderzochte instellingen dwingen tot meer samenwerking. Uit de gesprekken met de instellingen blijkt dat het merendeel daar ook al van overtuigd is en op termijn verdere samenwerking verwacht. Vooral voor de vakinstellingen geldt dat het voor hen zeer belangrijk is het eigen karakter te kunnen handhaven. Vakinstellingen kunnen meer onderling samenwerken, zodat ze hun zelfstandige positie kunnen behouden. Ook kunnen ze meer samenwerken met roc's, om daarbij gebruik te maken van functionaliteiten die de kleine vakinstellingen zelf niet in huis hebben.

5.3 De opleiding

Onderwijsproces

Toezicht op kwaliteit • Toezicht op de kwaliteit van het onderwijs richt zich naast het toezicht op besturen, ook op het stelsel als geheel. Om de kwaliteit en ontwikkelingen in het stelsel in kaart te brengen, voeren wij naast themaonderzoeken stelselonderzoeken uit op opleidingsniveau. In het schooljaar 2018/2019 is bij bekostigde instellingen in een kleine, niet representatieve, steekproef onder 51 opleidingen de kwaliteit van het didactisch handelen en de beroepspraktijkvorming onderzocht. De examinering en diplomering is de afgelopen 2 schooljaren onderzocht.

Intentie beïnvloedt leereffect • Bij de meeste onderzochte opleidingen zijn het didactisch handelen en de beroepspraktijkvorming op orde (tabel 5.3a). De kwaliteit van de lessen is al jaren redelijk stabiel. Net als voorgaande jaren was een kleine 10 procent van de lesobservaties onvoldoende. Opleidingen maken keuzes in de inrichting van het onderwijs op school en de beroepspraktijkvorming. Soms gebeurt dat vanuit een visie, soms vanuit praktische overwegingen. Al die keuzes hebben invloed op de leerresultaten van de studenten. Inspecteurs zien dat de effecten het grootst zijn als van tevoren is bedacht waar ze toe moeten leiden.

Tabel 5.3a Aantal opleidingen waar het didactisch handelen en de beroepspraktijkvorming onvoldoende, voldoende of goed zijn in 2018/2019

		2018/2019
Didactisch handelen	Onvoldoende	3
	Voldoende	45
	Goed	3
Beroepspraktijkvorming	Onvoldoende	4
	Voldoende	43
	Goed	4

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Didactisch handelen

Leerdoelen als uitgangspunt • Uit lesobservaties en gesprekken met docenten en studenten blijkt dat de meeste docenten een duidelijke structuur hanteren. De leerdoelen worden echter niet altijd vooraf en achteraf doorgenomen. Bij docenten die de leerdoelen als uitgangspunt nemen, zeggen studenten te weten wat er van hen wordt verwacht en wat het nut is van de les. Ook weten ze wat ze hebben geleerd, waar ze dat voor nodig hebben en hoe ze het toe kunnen passen. Wanneer een heel team kiest voor een eenduidige structuur, zien we dat dit bijdraagt aan rust in de klas.

Docenten benutten hun ervaring in de beroepspraktijk • Opleidingen vinden de verbinding met de beroepspraktijk heel belangrijk. Ze vullen dat op diverse manieren in. Om te beginnen hebben veel docenten werkervaring in de beroepspraktijk. Als zij vertellen over de beroepspraktijk spreekt de lesstof meer aan. Ook kunnen ze een rolmodel zijn waar studenten zich mee identificeren. Sommige docenten laten studenten ervaren hoe het leren op school en het leren in de praktijk samenhangen. Een van de manieren waarop we zien dat ze dat doen, is door studenten tijdens de les te laten reflecteren op hun ervaringen in de beroepspraktijkvorming (bpv).

Differentiatie is een aandachtspunt • Ook bij opleidingen waar het didactisch handelen op orde is, komen we aandachtspunten tegen: studenten zijn niet betrokken bij vooral generieke lessen en er is te weinig differentiatie. Generieke lessen worden vaak frontaal-klassikaal gegeven, met als uitgangspunt het gemiddelde van de groep. Dit leidt ertoe dat niet alle studenten actief meedoen met de lessen. Docenten erkennen het belang van betrokkenheid en proberen dit op diverse manieren te vergroten. Ze proberen aan te sluiten bij de belevingswereld van de studenten en passen hun taalgebruik aan, zodat ze de inhoud begrijpelijk overbrengen. Daarnaast maken ze het nut van de generieke vakken op meerdere manieren duidelijk, bijvoorbeeld door verbanden te leggen met de bpv of met projecten waarin de beroepsgerichte en generieke inhoud samenkomen.

Beroepspraktijkvorming

Opleidingen dragen zorg voor een geschikte praktijkplaats • Veel opleidingen ondersteunen studenten actief bij het vinden van een praktijkplaats. We zien opleidingen die bij de begeleiding expliciet hebben bedacht dat ze een zo goed mogelijke match tussen student en praktijkplaats willen bereiken. Om dit te bereiken, brengen ze vooraf de wensen, mogelijkheden en leerdoelen van de studenten in kaart en nemen deze in overweging bij de plaatsing. Andere opleidingen hebben als doel om studenten een realistisch beroepsbeeld te geven en passen daar hun aanpak op aan. Zij geven voorafgaand aan de bpv veel informatie over de verschillende bpv-plekken. Dit doen ze in de lessen, maar ook met bijvoorbeeld stagemarkten. Teams die afspraken hebben gemaakt over wat ze belangrijk vinden bij de beroepspraktijkvorming, hebben een effectievere begeleiding. De inrichting van de bpv past dan bij het doel dat ze voor ogen hebben.

Voortgang studenten wordt gevolgd • Vrijwel alle opleidingen volgen de voortgang van studenten tijdens de bpv. Ze voeren hiervoor gesprekken met studenten en praktijkbegeleiders en bekijken de opdrachten die studenten inleveren. Er zijn verschillen in de mate waarin deze gesprekken en opdrachten bijdragen aan het leren van de studenten. De verschillen hangen samen met de inhoud en de intentie erachter. Als docenten vooraf hebben bedacht wat ze willen bereiken met het gesprek of de opdracht, dan is het gesprek doelgerichter en heeft het meer effect op het leren van de studenten.

Aandachtspunten • Toch zijn er ook enkele aandachtspunten. We krijgen nog steeds signalen dat studenten geen praktijkplaats kunnen vinden. We onderzoeken nu of dat ook te maken heeft met stagediscriminatie. Verder komen we opleidingen tegen die onvoldoende bewaken dat de stageplekken studenten inzetten voor activiteiten die passen bij het kwalificatiedossier. Tot slot kan de communicatie vanuit de opleiding met studenten en leerbedrijven verbeterd worden. Niet altijd worden zij volledig en tijdig geïnformeerd over alle aspecten van de bpv.

Examinering en diplomering

Examinering en diplomering bij merendeel voldoende • In de schooljaren 2017/2018 en 2018/2019 is in een steekproef onder 98 opleidingen bij bekostigde instellingen de kwaliteit van de examinering en diplomering onderzocht. Bij bijna 70 procent van de opleidingen was het kwaliteitsgebied examinering en diplomering voldoende of goed. De oorzaak van de onvoldoende was meestal onvoldoende kwaliteitsborging, of afname en beoordeling. Slechts enkele keren had het te maken met de kwaliteit van het exameninstrumentarium; deze was bij de meeste onderzochte opleidingen in orde (tabel 5.3b). Het beeld dat we vorig jaar schetsten blijft hiermee gelden.

Tabel 5.3b Aantal en percentage opleidingen waar de examinering en diplomering onvoldoende, voldoende of goed zijn in 2017/2018 en 2018/2019 (n=98)

		Percentage opleidingen	Aantal opleidingen
Kwaliteitsborging examinering en diplomering	Onvoldoende	28,8	32
	Voldoende	65,5	62
	Goed	5,6	4
Exameninstrumentarium	Onvoldoende	6,3	6
	Voldoende	93,7	92
	Goed	0,0	0
Afname en beoordeling	Onvoldoende	19,0	20
	Voldoende	76,8	75
	Goed	4,2	3

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Examencommissies meer bewust van rol en verantwoordelijkheid • Ruim 70 procent van de examencommissies bij de onderzochte opleidingen borgt zowel voor, tijdens als na de examinering de kwaliteit voldoende. Ook stellen deze examencommissies op een objectieve en deskundige wijze vast of diploma's verstrekt mogen worden aan studenten. In augustus 2017 is een nieuwe wet ingevoerd over de examinering in het mbo. De wet stelt verdere eisen aan de samenstelling van de examencommissie, verduidelijkt haar taken en schrijft het bevoegd gezag een aantal taken toe. Wij zien dat instellingen sinds de invoering van de nieuwe wet veel tijd en aandacht schonken aan het herinrichten van de examencommissies en het professionaliseren van de leden. Inspecteurs hebben in de gesprekken met de examencommissieleden ervaren dat zij zich over het algemeen meer bewust zijn van hun rol en verantwoordelijkheid. Zij weten beter wat nodig is om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de exameninstrumenten, de afname en beoordeling en de diplomering voldoende geborgd is. Een volgende stap in de professionalisering van de examencommissie is om ook in de jaarverslagen te laten zien dat examencommissies reflecteren op hun rol, acties en het effect van hun handelen. Door de verslagen minder algemeen beschrijvend en feitelijk te laten zijn, kunnen ze bijdragen aan het verbeteren van de verantwoording en de kwaliteit van de examinering.

Onvoldoende borging door te veel focus op administratieve proces • Bij bijna 30 procent van de onderzochte opleidingen heeft de examencommissie de borging van de examinering en diplomering onvoldoende op orde. Deze examencommissies pakken hun borgende rol nog onvoldoende op. Veel van deze examencommissies richten zich te eenzijdig op het administratieve proces van diplomeren en hebben te weinig aandacht voor de inhoud. Hierdoor ligt een te groot accent op cijfercontrole en de controle op de compleetheit van examendossiers. Deze aandacht voor het administratieve proces betekent overigens niet dat wij overal zien dat examencommissies het administratieve proces voldoende borgen. Een andere indicatie dat examencommissies niet voldoende in positie zijn is als zij niet op een objectieve en deskundige manier vaststellen of een student voldoet aan de voorwaarden voor het verkrijgen van een diploma. Daarnaast worden fouten gemaakt, doordat examencommissies de wet- en regelgeving onvoldoende kennen of hanteren. Tenslotte zien we dat de kwaliteit van de afname en beoordeling niet altijd voldoende geborgd wordt en dat er sprake is van te weinig borging van de deskundigheid van de praktijkassessoren.

Signalen vooral over randvoorwaarden examinering en diplomering • De meeste signalen over examinering en diplomering die in schooljaar 2018/2019 bij de inspectie zijn binnengekomen betreffen de randvoorwaarden van examinering en diplomering. Zo gaat het merendeel van de signalen over de administratie, de examenplanning en de communicatie door de school. Signalen over de administratie van de school gaan over resultaten of cijfers, gemaakt werk en examenproducten die zijn kwijtgeraakt. Er is dan sprake van onzorgvuldige administratieve processen. Bij signalen over de planning van de examens door de school gaat het over het ontbreken van volgordelijkheid waardoor studenten niet op

tijd kunnen herkansen en mogelijk studievertraging oplopen of vertragen met de diplomering. Signalen over de communicatie van de school gaan over traagheid of onduidelijkheid, zodat signalen laat of helemaal niet worden opgepakt. Op basis van de binnengekomen signalen concluderen wij dat in het administratieve proces nog kansen liggen voor de examencommissies.

Niet beroepsgerichte vakken

Taal verdient meer aandacht • Binnen het mbo staat het taalonderwijs al enige tijd onder druk. De kwaliteit van de lessen blijft achter (Inspectie van het Onderwijs, 2019a) en studenten zijn minder tevreden over de lessen Nederlandse taal en rekenen, dan over Engels en beroepsgerichte vakken (JOB, 2018). Uit onderzoek blijkt dat er in het onderwijs weinig aandacht is voor leesmotivatie (Broekhof, Vaessen, Maarse, Aarssen & van Velzen, 2019). In het mbo lezen studenten weinig en ze doen het niet graag. Docenten hebben daar niet altijd een effectief antwoord op. Bovendien is in het mbo de aandacht voor leesbevordering minder dan op havo en vwo (Broekhof et al., 2019). Het onderwijs richt zich vooral op instrumenteel lezen. Jongeren worden weinig gestimuleerd om langere teksten of boeken te lezen.

Risico bij continuïteit docenten Nederlands • In onze onderzoeken bij instellingen merken we dat de continuïteit van de leraren Nederlands een knelpunt is. Dit blijkt ook uit de signalen die bij de inspectie binnenkomen. Meer dan bij andere vakken horen we dat studenten soms maandenlang geen Nederlandse les hebben gehad, of geen les van een bevoegde docent voor dat vak. In het mbo is het aantal vacatures het hoogste voor docenten Nederlands (Sapulete, Wester, Jellic & Vankan, 2019). We zien ook dat Nederlands vaak wordt aangeboden tijdens zelfstudie-uren of op leerpleinen. In de derde leerweg bestaat het vak Nederlands soms geheel uit zelfstudie. Dit komt de taalvaardigheid van de studenten niet ten goede.

Taal inbedden werkt positief • De taalvaardigheid van studenten wordt het meest bevorderd bij opleidingen die een visie op taal, of taalbeleid hebben. Uit onderzoek blijkt dat opleidingsprogramma's waarin taal- en vakonderwijs op elkaar afgestemd worden, succesvol zijn en voor betere resultaten zorgen dan wanneer het vak Nederlands losstaat van de beroepsvorming (Elbers, 2012; Meng, van der Meijden, Levels, Van Schooten, & van der Velden, 2017). Ook zien inspecteurs dat de inbedding van docenten Nederlands in het team bijdraagt aan taalbevordering. Bij die opleidingen is Nederlands niet alleen een zaak van de docent Nederlands, maar voelt het hele team zich verantwoordelijk. Zij laten Nederlands ook in de beroepsgerichte vakken aan bod komen. Zodra het terugkomt in alle lessen of deel uitmaakt van een project, is er bij studenten minder weerstand tegen Nederlands.

Socialiserende functie van het onderwijs

Kwalificeren voor de maatschappij is meer dan burgerschap • De socialiserende functie van het onderwijs reikt verder dan alleen burgerschapsonderwijs. Het is niet alleen belangrijk dat jongeren leren wat nodig is om deel uit te maken van de maatschappij (democratisch burgerschap en persoonlijke ontwikkeling), ook persoonlijkheidsontwikkeling hoort erbij. Nu er naast reguliere opleidingen steeds meer verkorte opleidingstrajecten worden aangeboden, komt de socialiserende functie meer onder druk. Als een student van school afkomt, is de burgerschaps- en persoonlijkheidsontwikkeling nog niet voltooid. Studenten die kunnen reflecteren op eigen denken en handelen, informatie(bronnen) op waarde kunnen schatten en het perspectief van anderen kunnen innemen, zijn in staat deze ontwikkeling ook na hun opleiding voort te zetten.

Bevorderen klassikale discussie • Het onderwijs heeft een belangrijke rol in de burgerschaps- en persoonlijkheidsontwikkeling van de student. Het onderwijs kan studenten leren omgaan met tegenstrijdige waarheden en de eigenheid van (elkaars) verbanden te accepteren. Gesprekken waarin open van gedachten wordt gewisseld en waarin studenten hun waarden kunnen uitwisselen, zijn een manier om dat te bereiken. Dit vraagt van docenten dat zij voor een veilige sociale omgeving zorgen en zelf voldoende kennis hebben van onderwerpen als vrijheid van meningsuiting, discriminatie en racisme. Zij moeten hun eigen opvattingen opzij kunnen zetten, om het gesprek aan te gaan met de

studenten over hun opvattingen en ideeën over de wereld om hen heen (Baay & Onstenk, 2018). Veel burgerschapsdocenten vinden het lastig om de actieve participatie van studenten in een klassikale discussie te bevorderen. Zij vermijden daarom klassikale discussies over actuele controversiële maatschappelijke onderwerpen (Kleijwegt, 2016; Voskuil, 2018).

Basiswaarden niet in het geding • Uit onderzoek in 2019 door de inspectie naar burgerschap bij vier bekostigde mbo-instellingen (Inspectie van het Onderwijs, 2020d), blijkt dat scholen de waarden respect, verdraagzaamheid, inlevingsvermogen en jezelf mogen zijn, uitdragen en bewaken. Studenten kennen over het algemeen de basiswaarden. We zien geen strijdigheden met deze basiswaarden. Er is bewust en programmatisch aandacht voor andersdenkenden. Wel maken docenten zich zorgen over het grote aantal studenten dat stress ervaart over zaken als geld, studiedruk en sociale druk. Docenten zien het als hun taak om studenten hierbij te begeleiden. Door ze te helpen bij het omgaan met levensvragen en verwachtingen van zichzelf en hun omgeving, krijgt het aspect persoonlijkheidsvorming een steeds wezenlijkere vorm binnen het burgerschapsonderwijs.

De rol van de docent

Achtergrond docenten • Een groot deel van de mbo-docenten komt uit het werkveld en/of heeft een beroepsgerichte opleiding gevolgd. Hierdoor zijn zij op de hoogte van het vakgebied en kunnen zij een goede relatie leggen tussen het onderwijs en het beroepenveld. 26 procent van de aangestelde docenten in het mbo in schooljaar 2018/2019 is een zij-instromer (Sapulete et al., 2019). Dit betekent meestal dat zij via een verkort traject hun lesbevoegdheid behaald hebben.

Visie en sturing op professionalisering van de docent • De huidige en toekomstige ontwikkelingen in het onderwijs, het beroepenveld en de maatschappij vragen om een duidelijke visie en sturing op de rol van de docent. Professionalisering kan, meer dan nu gebeurt, gekoppeld worden aan het bereiken van onderwijskundige doelen die aansluiten bij een visie op onderwijs. Ook het ministerie zet maatregelen in om ervoor te zorgen dat instellingen met hun strategisch personeelsbeleid de ontwikkeling van eigentijds en toekomstbestendig onderwijs stimuleren. Daar hoort ook sturing op meer eigenaarschap van het onderwijs bij. Eigenaarschap bij docenten is nodig zodat zij het onderwijs en hun professionele ontwikkeling (mede) kunnen vormgeven. De inspectie beoordeelt de kwaliteitsborging vaker voldoende wanneer een team zich verantwoordelijk voelt voor de invulling en uitvoering van de onderwijskwaliteit en er een duidelijke verdeling van taken en verantwoordelijkheden is.

Belang van differentiatie neemt toe • Uit de stelselonderzoeken komt naar voren dat er nog weinig sprake is van succesvolle differentiatie. Dat komt ook omdat er niet altijd een duidelijke visie is op wat men met het onderwijs in relatie tot de doelgroep wil bereiken. Een leven lang ontwikkelen vraagt om onderwijs dat goed is afgestemd op de diverse groepen studenten: docenten die rekening houden met de individuele kenmerken van studenten en meer flexibilisering van het onderwijs als geheel. Hiermee neemt ook het belang van differentiëren toe. De inspectie voert momenteel een onderzoek uit naar de oorzaken van de achterblijvende kwaliteit van het inspelen op de leerbehoeften van studenten. Uit een eerste enquête onder docenten komen diverse oorzaken naar voren. Ten eerste spelen praktische en organisatorische zaken, zoals opstelling van het meubilair en groeps grootte een rol. Ten tweede ontbreekt de tijd om differentiatie goed voor te bereiden en gezamenlijk als team uit te voeren. Ten derde geven meerdere docenten aan, dat het binnen de opleiding of sector ontbreekt aan een onderwijsvisie op gedifferentieerd onderwijs.

Lerarenopleidingen: versterking van differentiëren • Naast meer aandacht voor differentiatie vanuit het mbo zelf, kan ook de lerarenopleiding meer aandacht aan differentiatie besteden. De helft van de pas afgestudeerde docenten is niet tevreden over differentiatievaardigheden die zij tijdens de opleiding heeft geleerd (Vrieling, 2018). Complexe differentiatievaardigheden vergen meer oefening en training en ook meer begeleiding daarbij. Bovendien kunnen deze pas worden geleerd na de beheersing van meer elementaire leraarvaardigheden (van der Grift, van der Wal & Torenbeek, 2011). Dat betekent dat de complexe differentiatievaardigheden ook tijdens de beroepsbeoefening verder moeten worden ontwikkeld. Dat geldt zeker ook voor docenten die een verkort opleidingstraject volgen.

5.4 Niet-bekostigde instellingen

Naast de instellingen voor bekostigd onderwijs, zijn er in Nederland iets meer dan 100 instellingen voor niet-bekostigd onderwijs. In 2017/2018 volgden bijna 40.000 studenten een opleiding aan een instelling voor niet-bekostigd onderwijs.

Veel vrouwen en oudere studenten • De populatie verschilt van die in het bekostigde onderwijs. Zo is ruim de helft van de studenten in het niet-bekostigd onderwijs dertig jaar of ouder. Bijna twee derde is vrouw. Dat laatste hangt waarschijnlijk samen met het grote aandeel studenten in het domein zorg en welzijn. Meer dan de helft van de studenten aan niet-bekostigde instellingen volgt een opleiding in het domein zorg en welzijn. Ruim een derde volgt een opleiding in de derde leerweg. Het aandeel studenten in de derde leerweg is vooral hoog bij de opleidingen in particuliere veiligheid, gezondheids- ondersteuning, pedagogisch werk en verpleging en verzorging.

Lage diplomaresultaten, vooral in de derde leerweg • In het niet-bekostigd onderwijs behaalt ongeveer 40 procent van de studenten een diploma binnen de gestelde tijd. Dat percentage verschilt per leeftijdsgroep. Het percentage studenten ouder dan 23 jaar dat binnen de gestelde tijd een diploma haalt, is gestegen ten opzichte van vorig jaar, maar het is nog steeds laag (tabel 5.4a). Mogelijk is de combinatie werk, gezin en opleiding zwaar. Slechts een beperkt percentage van de studenten die een opleiding in de derde leerweg volgt, behaalt binnen de gestelde tijd een diploma. Daar behaalt ongeveer een kwart van de studenten in 2017/2018 een diploma ten opzichte van ongeveer een derde in 2016/2017. Het succesvol doorlopen van de vaak sterk verkorte onderwijsprogramma's blijkt daarmee vaak niet haalbaar voor een groot deel van studenten. In combinatie met de grote omvang van het aantal opleidingen dat aangeboden wordt in de derde leerweg, vormt het voor de instellingen een belangrijke uitdaging om het rendement te verhogen en de uitval te verkleinen.

Tabel 5.4a Aandeel gediplomeerden per startgroep dat binnen de gestelde tijd een diploma haalt naar leeftijdscategorie in 2016/2017 en 2017/2018

	Jonger dan 23		Ouder dan 23	
	2016/2017	2017/2018	2016/2017	2017/2018
Entree*	-	-	-	-
Niveau 2	50,8	53,5	32,8	43,7
Niveau 3	56,0	55,2	33,1	42,6
Niveau 4	52,7	58,8	47,4	49,0
Totaal	53,5	57,3	39,8	46,2

*minder dan 100 deelnemers

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020e

Kwaliteitszorg niet-bekostigd onderwijs vaak op orde • We hebben in schooljaar 2018/2019 22 niet-bekostigde instellingen onderzocht, een niet-representatieve steekproef. Bij het merendeel van de 22 bezochte besturen is de kwaliteitszorg en ambitie voldoende en bij 2 besturen is de kwaliteitszorg en ambitie als goed beoordeeld. Daarentegen zijn er ook 4 besturen waar de kwaliteitszorg en ambitie niet op orde is. De tekortkomingen zitten bij het gebrek aan zicht en sturing op de onderwijs- en examenkwaliteit. De verantwoording en dialoog is bij alle besturen voldoende en bij 2 instellingen goed. Op 1 instelling na, werkt bij alle besturen het beleid door tot op de werkvloer. Bij 19 van de 22 besturen komt het beeld dat zij hebben van hun opleiding(en) overeen met het beeld van de inspectie. Bij 11 instellingen is dat zelfs ruim voldoende of goed.

Stelselonderzoek niet-bekostigde instellingen: zorg en welzijn

Opleidingen zorg en welzijn • In schooljaar 2018/2019 onderzochten inspecteurs veertien nbi's die opleidingen in het domein zorg en welzijn aanbieden. Het ging om verschillende opleidingen op niveau 2 tot en met 4. Het beeld van de kwaliteitszorg bij deze nbi's komt overeen met het hierboven beschreven beeld van de kwaliteitszorg bij alle onderzochte nbi's.

Lessen en bpv op orde • Bij alle onderzochte opleidingen in het domein zorg en welzijn, zagen we lessen van voldoende kwaliteit. Ook de bpv was, op één opleiding na, overal voldoende. Eén opleiding kreeg de waardering goed voor de bpv.

Meeste knelpunten bij de kwaliteitsborging van examinering en diplomering • De examinering en diplomering is bij dertien van de zeventien onderzochte zorg en welzijn-opleidingen voldoende. Dat betekent dat bij een kwart van de opleidingen de examinering en diplomering niet op orde is. De problemen liggen vooral op het gebied van de kwaliteitsborging van examinering en diplomering. Er is ook een enkele tekortkoming bij het exameninstrumentarium en de afname en beoordeling van de examens. De examencommissies die nog niet voldoen aan de Regeling standaarden examenkwaliteit mbo 2017, kunnen niet goed beoordelen wat de kwaliteit is van de (externe) praktijkexamens. Er is niet voldoende zicht op de gelijkwaardigheid van de afname en beoordeling, net als op de deskundigheid van de assessoren. Bij de afname en beoordeling zijn studenten niet goed op de hoogte van alle zaken rondom het examen. Daarnaast lopen leren en examineren soms door elkaar.

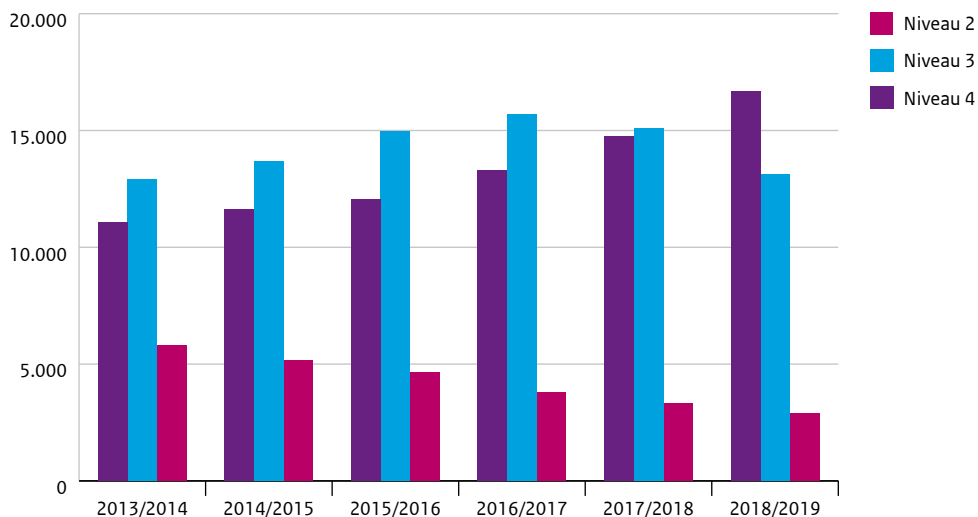
5.5 Toelatingsrecht

Toelatingsrecht ingevoerd per 2018/2019 • De eerstejaars studenten van 2018/2019 hadden als eerste cohort te maken met de Wet vroegtijdige aanmelddatum en toelatingsrecht in het mbo. Deze wet beoogt de overgang van vmbo naar mbo te versoepelen, de positie van de student daarbij te versterken en de uitval bij, of vlak na de overstap te beperken. Om deze reden is onder meer 1 april ingevoerd als landelijke aanmelddatum voor alle studenten die naar het mbo willen gaan. Aanmelders die aan de wettelijke toelatingseisen voldoen, hebben het recht op toelating tot de opleiding van hun keuze en op een studiekeuzeadvies van de instelling waar ze zich hebben ingeschreven. Verder is het bindend studieadvies (bsa) voor eerstejaars ingevoerd. We hebben de eerste ervaringen met het toelatingsrecht het afgelopen jaar gevolgd.

Overstap soepeler • We zien dat de overstap voor studenten op sommige vlakken versoepeld is. Ook is de uitval bij de overstap van vmbo naar mbo nog iets verder teruggedrongen. Wel kunnen instellingen transparanter zijn over het recht op studiekeuzeadvies dat studenten hebben (Consortium zB MBO, 2019). En doordat instellingen intake-activiteiten vaker groepsgewijs vormgeven en studenten minder vaak aan diagnostische tests onderwerpen, is de aanmeldingsprocedure weliswaar minder belastend voor studenten, maar bestaat het risico dat opleidingen de ondersteuningsbehoefte van hun populatie bij de intake minder goed in beeld krijgen. Belangrijk is dat zij dit beeld op een ander moment verwerven, om de begeleiding goed vorm te kunnen geven.

Positie student versterkt • De positie van de student bij toelating in het toch al toegankelijke mbo is door het toelatingsrecht verder versterkt. De toenemende instroom van studenten op een hoog niveau is een indicatie van de verbetering van de positie van de student. Het percentage vmbo-kader-gediplomeerden dat op niveau 4 instroomt neemt toe, naar 51 procent in 2018/2019 (figuur 5.5a). Hoewel deze ontwikkeling al langer aan de gang is, is deze versterkt. In het voorgaande jaar stroomden ongeveer evenveel kadergediplomeerden in op niveau 3 als op niveau 4. In 2018/2019 was de instroom op niveau 4 ruim 10 procentpunten hoger dan op niveau 3. De bekendheid van het toelatingsrecht onder aankomende studenten moet nog wel omhoog, zodat studenten hun recht wanneer nodig ook kunnen opeisen.

Figuur 5.5a Aantal studenten met vmbo-kader-diploma naar instroomniveau in de periode 2013/14 – 2018/19

Bron: *Inspectie van het Onderwijs, 2020e*

Hogere plaatsing stelt eisen aan hele onderwijsproces • Instellingen geven aan dat zij vanwege het toelatingsrecht studenten toelaten die zij voorheen niet toegelaten zouden hebben vanwege een te laag niveau van de vooropleiding, onvoldoende capaciteiten, gebrek aan motivatie, een onrealistisch beroepsbeeld of meer persoonlijke omstandigheden (Consortium zB MBO, 2019). Hier kleeft een risico aan. Opleidingen moeten in staat blijven kwaliteit te bieden voor alle studenten. Veranderingen in de populatie brengen een nieuwe dynamiek in het onderwijs. Studenten moeten soms meer op hun tenen lopen en onder docenten is soms sprake van handelingsverlegenheid. De grotere differentiatie in niveau vraagt heroriëntatie op de groepsindeling, het programma en de begeleiding en meer differentiatie in de pedagogisch didactische aanpak. Het gevaar bestaat dat de hogere plaatsing leidt tot toename van de vsv of afstroom in de komende jaren.

Aandachtspunten • Wanneer bedrijven betrokken zijn bij de selectie van studenten voor bedrijfsgerichte trajecten binnen het bekostigd onderwijs is er een aandachtspunt. Deze opleidingen moeten namelijk toegankelijk blijven voor alle studenten die aan de toelatingseisen voldoen. Dat wil zeggen dat de opleidingen de inschrijving niet mogen beperken tot studenten die via de betreffende bedrijven worden aangemeld. Ook de inspanningsplicht van instellingen om kwalificatieplichtige studenten na een negatief bsa te begeleiden naar een nieuwe opleiding, verdient aandacht. Hoewel we nog geen beeld hebben van de omgang van opleidingen met het bsa, zien we wel dat een al te beperkte invulling van deze inspanningsplicht op gespannen voet staat met de kwalificatieplicht van de student.

5.6 Leven lang ontwikkelen en flexibilisering

Flexibilisering biedt kansen • De overheid en het onderwijsveld willen studenten, werknemers en werklozen de kans geven zich breed en een leven lang te ontwikkelen. Een van de manieren waarop ze dat stimuleren is de flexibilisering van het onderwijs. Het doel is om onderwijs toegankelijker en aantrekkelijker te maken, overgangen te versoepelen en onderwijs beter af te stemmen op individuele kenmerken (niveau, werksituatie, levensfase). Flexibilisering van het onderwijs helpt ook om adequater in te spelen op de veranderende vraag van (tekortsectoren op) de arbeidsmarkt. Er zijn stimulerende maatregelen in de vorm van subsidies en er wordt ruimte geboden in de vorm van experimenten.

Toename flexibele trajecten • Er is sprake van een toename van het aantal flexibele trajecten. Flexibilisering van het onderwijs is er in verschillende soorten en maten: flexibilisering in tijd (in instroommoment, duur en tempo van de opleiding), flexibilisering in plaats (binnen en buiten school, thuis, in de beroepspraktijk) en flexibilisering in programmering (verdieping, verbreding binnen en buiten de opleiding of sector). Al deze vormen hebben met elkaar gemeen dat er meer variatie ontstaat in de organisatie van het onderwijs en in wat studenten kennen en kunnen bij afronding van hun opleiding.

Flexibilisering vraagt goede verantwoording • Niet alle vormen van flexibel onderwijs staan onder dezelfde mate van toezicht. Het toezicht van de inspectie en de wetgeving is nog niet in alle opzichten passend. Zo is bijvoorbeeld ons toezicht op de derde leerweg beperkt. Wij richten ons op diplomagerichte opleidingen binnen het onderwijs en kijken vooral naar reguliere trajecten. Dit vraagt van instellingen dat zij ook de kwaliteitszorg van hun flexibel onderwijs goed op orde hebben en zich hierover kunnen verantwoorden.

Literatuur

- Allen, J., Belfi, B., Bijlsma, I., Fouarge, D., & Peeters, T. (2019). *Ad-opleidingen: omvang en rendement*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Baay, P., & Onstenk, J. (2018). *Beroepsvorming is ook burgerschapsvorming*. Geraadpleegd op 24 februari 2020 van: <https://www.scienceguide.nl/2018/02/beroepsvorming-is-ook-burgerschapsvorming>
- Broekhof, K., Vaessen, K., Maarse, J., Aarssen, J., & Velzen, T. van (2019). *Cijfers en meningen over lezen in Nederland: Kinderen, jongeren, leraren en ouders*. Utrecht: Sardes.
- Consortium 2B MBO (2019). *Evaluatie wet doelmatige leerwegen: Meting 2019*. Nijmegen: KBA Nijmegen; Research Ned.
- Elbers, E. (2012). *Iedere les een taalles? Taalvaardigheid en vakonderwijs in het (v)mbo. De stand van zaken in theorie en onderzoek*. Utrecht/Den Haag: Universiteit Utrecht/PROO.
- Grift, W van der, Wal, M. van der, & Torenbeek, M. (2011) Ontwikkeling in de pedagogisch didactische vaardigheid van leraren in het basisonderwijs. *Pedagogische Studiën*, 88(6) 416-432.
- Inspectie van het Onderwijs (2017). *De Staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2015-2016*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019a). *De Staat van het Onderwijs 2019*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019b). *Governance in het mbo: Een onderzoek naar raden van toezicht en het samenspel met bestuurders*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020a, nog te verschijnen). *Effectief mbo-2*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020b, nog te verschijnen). *Financiële ontwikkelingen bij kleinere roc's en vakinstellingen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020c, nog te verschijnen). *In- en doorstroommonitor 2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020d). *Burgerschapsonderwijs en het omgaan met verschil in morele opvattingen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020e). *Technisch rapport mbo. De Staat van het Onderwijs 2020*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl
- Inspectie van het Onderwijs (2020f, nog te verschijnen). *Versterking kwaliteitsborging: zelfbeoordeling en verbetering*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- JOB (2018). *JOB-monitor 2018*. Nijmegen: ResearchNed.
- Jobdigger (2020). *Marktaandeel mbo sinds 2014*. Arnhem: Jobdigger.
- Ketelaar E., Smulders, H., & Wagemakers, S. Excellence in creative-technical upper secondary VET: Characteristics of excelling students. In: B. E. Stalder & C. Nägele (Eds.), *Trends in vocational education and training research, Vol. II. Proceedings of the European Conference on Educational Research (ECER), Vocational Education and Training Network (VETNET)* [pp. 215-223]. Geraadpleegd op 24 februari 2020 van: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3371498>
- Kleijwegt, M. (2016). *Twee werelden, twee werkelijkheden: Hoe ga je daar als docent mee om?* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Meng, C., Van der Meijden, A., Levels, M., Van Schooten, E., & Van der Velden, R. (2017). *Competency-oriented secondary VET-Effects on competencies, further education and labor market*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut; Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Nuffic (2018). *Internationalisering in beeld 2018*. Den Haag: Nuffic.
- OCW (2019a). *Aanpak stagediscriminatie mbo. Kamerbrief 25 oktober 2019*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).
- OCW (2019b). *Referentieraming 2019*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

- Sapulete, S., Wester, M., Jelicic, N., & Vankan, A. (2019). *Arbeidsmarktbarometer po, vo en mbo 2018-2019. Jaarrapportage 2018-2019*. Rotterdam: Ecorys; Dialogic.
- SBB (2019). *Rapportage Monitor Keuzedelen: Meting 5 – oktober 2019*. Zoetermeer: Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB).
- SER (2019). *Hoge verwachtingen. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad (SER).
- Voskuil, B. (2018). *Door participatie in de klas, participatie in de maatschappij. Klassikale discussies over actuele controversiële maatschappelijke onderwerpen in het Middelbaar beroepsonderwijs* (Masterthesis, Universiteit Utrecht). Geraadpleegd op 24 februari 2020 van: <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/368204/Masterthesis%20Voskuil%2C%20B-5753759.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Vrieling, S. (2018) *Startende docenten in het mbo. Uitkomsten van de Loopbaanmonitor*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.